

"חמוטל" ו"מכשיר" לא בידינו

פרק י"ב

סיכום קרבות "חמוטל-מכשיר"

במהלך המלחמה תקפו יחידות של צה"ל 8 פעמים את המערך המצרי שהתמקם בפתחת "פוטון", והיתה עוד התקפה אחת על דרום "מכשיר". כל ההתקפות נהדפו במחיר כבד לשני הצדדים. היו גדודים שתקפו את המערך פעמיים או שלוש. בתשע ההתקפות על המערך נפלו 61 חיילי צה"ל, ש-45 מתוכם היו נעדרים במשך חודשים ארוכים, נפצעו 70-100 חיילים, ו-6 נפלו בשבי. אין נתונים לגבי האבידות המצריות. במהלך הקרבות הושארו בשטח שבשליטת המצרים במתחם "חמוטל" - "מכשיר" 27 טנקים של צה"ל, חלקם הגדול עם נעדרים. עם תום המלחמה היו פזורים במרחב פתחת "פוטון", בשטח שבשליטת המצרים, לפחות 19 טנקים של צה"ל (חלק מהטנקים הוצאו מהשטח ע"י המצרים במהלך המלחמה), 6 נגמ"שים ו-2 זחל"מים. **אין עוד מערך אויב שהותקף מספר רב כזה של פעמים במהלך מלחמת יום הכיפורים, ולמעשה הדברים נכונים לגבי כל מלחמות ישראל.**

רוב ההתקפות על מתחם "חמוטל-מכשיר" (שבע מתוך תשע), אירעו בשלושת הימים שלאחר הגעת עוצבות המילואים לחזית התעלה - בין ה-8.10 ל-10.10. הגעתן של אוגדות המילואים, שהחלו להצטבר בגזרה הצפונית והמרכזית של חזית התעלה החל מצהרי ה-7.10, אמורה היתה להיות הגורם המכריע שיביא למהפך במצב בזירה. אלא שהפעלתן של עוצבות המילואים לא הביאה למפנה המיוחל. כוחות הקרקע המצריים הצליחו לכבוש את מתחם "חמוטל" - "מכשיר", להאחז ולהתבסס בו. המערכה שהתקיימה בגזרת "חמוטל-מכשיר" החל משעות אחה"צ של ה-8.10, ועד ל-10.10, היתה תמונת מיקרוקוסמוס המגלמת בתוכה את כל המאפיינים והסימפטומים של התיפקוד הצה"לי אל מול התיפקוד המצרי, אשר הביאו לתוצאה העגומה, מבחינת צה"ל, כוונותיו והדוקטרינה שלו, של תוצאות השלב השני של קרבות הבלימה. עוצבות המילואים לא הצליחו לעקור את המאחז המצרי.

שתי ההתקפות הנותרות היו בשלבים המאוחרים של המלחמה, לאחר שצה"ל צלח את התעלה, והיו חלק מהמאמץ של פיקוד דרום בשלבים המאוחרים של המלחמה לעקור את הארמיה ה-2 מכל מאחזיה במרחב שבין ציר "טליסמן" לציר "עכביש". גם מאמץ זה נכשל.

רק ארבע התקפות מתוך תשע ההתקפות יצאו לדרך מתוך מטרה מוגדרת לכיבוש "חמוטל" או "מכשיר" או לכיבוש שני היעדים ביחד. אלה היו ההתקפות של חטיבה 500 (8.10), חטיבה 421 (9.10), גדוד 410 (9.10 בוקר), וכוח "עצלול" (21.10). מתוך יתר ההתקפות, שלוש (257 - 8.10 ; 410 - 9.10 אחה"צ ; 429 - 19.10) התפתחו מתוך אינרציה ולא מתוך תכנית מוקדמת לכיבוש המתחם. התקפה אחת, מוגבלת בהקפה (409 - 10.10), היתה פרי יוזמה

מקומית של מ"פ. התקפה נוספת (257 - 10.10) נעשתה לא מתוך מטרת כיבוש אלא במטרה לנסות לאתר ולפנות נפגעים ונעדרים.

שמונה מתוך תשע ההתקפות היו כנגד המערך החטיבתי המוגבר של חטיבה 112 בפתחת "פוטון", שהתבסס משני צידיו על השטחים הגבוהים בראש "חמוטל" (נ.ג. 109 - אבו וקפה) ובראש "מכשיר" (נ.ג. 140 - כת'ב אל ח'יל). פעמיים הותקף המערך החטיבתי המצרי בהתקפה חטיבתית (500 - 8.10 ; 421 - 9.10). שלוש פעמים הותקף המערך החטיבתי המצרי בעוצמה של גדוד או גדוד מוקטן (410 - 9.10 אחה"צ ; 429 - 19.10 ; "עצלות" - 21.10). בתאריך 9.10 אחה"צ עלה גדוד 198 על "חמוטל" ללא קרב משום שפונתה מהכוח שהחזיק בה למשך כ-24 שעות. שלוש פעמים הותקף המערך החטיבתי המצרי ע"י כוח בעוצמה של פלוגה (257 - 8.10 ; 257 - 10.10 ; 409 - 10.10). המערך הגדודי של חטיבה ממוכנת 3 בדרום "מכשיר" הותקף פעם אחת בהתקפה גדודית (410 - 9.10 בוקר).

בפרק סיכום זה ננסה לעמוד על הסיבות לכישלון הסדרתי של עוצבות צה"ל להכריע ולסלק את הכוח המצרי שנאחז בגבעות "חמוטל-מכשיר", ולחשוף עד כמה משקפים דפוסי ההתנהלות של צה"ל ושל הצבא המצרי בסדרת קרבות אלה את ההכנות למלחמה הבאה, שעשו שני הצדדים בשנים שבין מלחמת ששת הימים למלחמת יום הכיפורים.

הנושאים שלאורם יבחן כישלון ההתקפות על מתחם "חמוטל"- "מכשיר" הם :

1. השפעת לקחי מלחמת ששת הימים על בניין הכוח הצה"לי.
2. היערכות צה"ל בחזית סיני ותכניות המלחמה שלו לקראת מלחמת יום הכיפורים.
3. הכנת צה"ל ועוצבות המילואים למלחמה - תו"ל, אימונים, אמצעי לחימה, ימ"חים.
4. הכנת הצבא המצרי למלחמה - תו"ל הצליחה, הפתעת החי"ר רווי אמצעי הנ"ט.
5. כשלי המודיעין הטכני והטקטי.
6. הפיקוד הקרבי בצה"ל - נוהל קרב וניהול קרב.
7. סיוע - ארטילריה ואויר.

השפעת לקחי מלחמת ששת הימים על בניין הכוח הצה"לי

הלקח המרכזי של מלחמת ששת הימים בתחום בנין הכוח במסגרת חילות היבשה היה בשני התחומים הבאים :

1. חיזוק מעמד של הטנק ושל יחידות שריון הבנויות על ריכוזי טנקים, על חשבון כל מרכיבי הקרב האחרים שהיו בעבר חלק מהמערך המסתער **בתוך** יחידות השריון.
2. חיזוק מעמדן של יחידות השריון במערך חילות השדה על חשבון בנין כוחות אחרים, ובעיקר החי"ר.

התפיסה המובילה בחילות השדה ובפיקוד הבכיר של צה"ל היתה גישת ה"טנק הכל יכול", שהכתיבה גידול מואץ של כמות הטנקים בצה"ל מכ-1300 ערב מלחמת ששת הימים לכ-2100 עם פרוץ מלחמת יום הכיפורים (1), וגידול משמעותי של מספר גופי התימרון בעדיפות טנקים על חשבון וביחס לגידול במספר גופי התימרון החי"ריים למיניהם. להלן טבלה המשקפת שינויים אלה :

	חטיבות שריון/טנקים	חט' ממוכנות	חטיבות חי"ר	חטיבות חיר"מ
במלחמת ששת הימים	6	3	8	4
במלחמת יום הכיפורים	14	6	6	4
	גדודי טנקים	גדודי חרמ"ש	גדודי חי"ר	גדודי חיר"מ
במלחמת ששת הימים	21	13	33	13
במלחמת יום הכיפורים	56 (4)	13	17	14

ההשקעה בטנקים היתה לא רק בהתעצמות כמותית אלא גם בהתעצמות איכותית. בתקופה שבין שתי המלחמות הוסבו כ-1150 טנקים של צה"ל, טנקים מרכש וטנקי שלל, ממערך הבנוי ברובו על מנועי בנזין מיושנים ובעלי טווח פעולה מוגבל ותותחים בקוטר 75-105 מ"מ, לטנקים מתקדמים יותר עם מנועי דיזל ותותחי 105 מ"מ (5).

איור מס' 41 - טנק מגח A3 מוסב מפטון M48A1 - בתמונה : טנק מח"ט 421 במלחמת יו"כ

חטיבות השריון - עוצבת היסוד של חיל השריון עד למלחמת ששת הימים, גדלו מתקן של 88 טנקים בחטיבה (ב-2 גדודים) ל-111 טנקים ב-3 גדודים, ושנו בהגדרה מחטיבות שריון (2 גדודי טנקים וגדוד חרמ"ש) לחטיבות טנקים בנות 3 גדודי טנקים. המשמעות היתה הפחתה יחסית של מספר גדודי החרמ"ש הזמינים לחבירה לחטיבות הטנקים. האוגדות המשוריינות הקבועות שהוקמו לאחר מלחמת ששת הימים נבנו בהרכב של 2 חטיבות טנקים וחטיבה ממוכנת. אם בששת הימים יחס גדודי החרמ"ש לגדודי הטנקים היה בממוצע 1.6:1, ב-1973 היחס ירד ל-4.3:1.

כל 6 האוגדות הקבועות שהוקמו לאחר מלחמת ששת הימים ונלחמו במי"כ נבנו כאוגדות משוריינות. גם אם בתחילת מלחמת יו"כ נטרף המבנה האורגני של האוגדות בשל המערבולת שנוצרה בשל ההפתעה והגיוס החפוז (שגרמה לכך שחטיבות שהיו שייכות אורגנית לאוגדות מסוימות נשלחו להילחם במסגרת אוגדות אחרות), היחס הבלתי מאוזן של גדודי הטנקים מול גדודי החרמ"ש נשמר גם במסגרות האוגדתיות שנוצרו אד הוק בתחילת המלחמה. בתוך חטיבות הטנקים החדשות, גרם ביטולו של גדוד החרמ"ש שהיה קיים בחטיבות השריון עד שלהי 1967 להיעלמותם מהחטיבות החדשות של מרכיבים מסייעים שנכללו בעבר בגדוד החרמ"ש, כמו מרגמות 120 מ"מ, תותחי נ"ט 90 מ"מ ותותחי 20 מ"מ, וכן גם מחלקות החבלה (6).

במבנה החדש של גדוד הטנקים הצה"לי שלאחר מלחמת ששת הימים נכללה פלוגת חרמ"ש. אולם בעוד מרכיב הטנקים בגדודים שודרג איכותית בתקופה שבין שתי המלחמות, החרמ"ש נותר רכוב על זחל"מי הבנזין משנתוני הייצור של מלחמת העולם השנייה - כלים שניידותם בחולות סיני היתה מוגבלת מאד, ולא היתה להם יכולת לנוע בשטח בקצב הטנקים. לעומת פלוגות החרמ"ש של גדודי הצבא הסדיר שקיבלו נגמ"שי M113 לניוד פלוגות החרמ"ש שלהם, לא השקיעו צה"ל וחיל השריון בשידרוג אמצעי הניוד של פלוגות החרמ"ש במילואים במקביל לשידרוג הטנקים. בכך הוכתב למעשה שפלוגות החרמ"ש יישארו מאחור בקרב.

יתרה מכך, הגישה של הטנק ה"כל יכול", והורדת מעמדו של החרמ"ש מדרג מסתער ראשון בקרב ההבקעה על פי תורת הקרב של חיל השריון לפני ששת הימים, ל"דרג שני מטהר" ע"פ ה"תורה שבעל פה" שהתפתחה בצה"ל לאחר מלחמה זו (7), ייתרה בעיני בוני הכוח של גייסות השריון גם את הצורך לאכלס את פלוגות החרמ"ש בגדודי הטנקים של חטיבות המילואים החדשות שהוקמו בין שתי המלחמות, בחיילי חי"ר איכותיים. ברוב הפלוגות היתה תערובת כוח אדם שמקצתה בוגרי יחידות חי"ר, והשאר יוצאי יחידות עורפיות, לא תמיד לוחמות, ומכל מקום לא מהדרג הראשון. היחס לחרמ"ש היה כאל חי"ר מדרגה שנייה (8)(9).

המבנה וההרכב הבלתי מאוזן של האוגדה המשוריינת הכבדה הטיפוסית שנבנתה בצה"ל לקראת מלחמת יום הכיפורים שיקף לדעת חוקר התפתחות צה"ל בין שתי המלחמות, האלוף במילואים חיים נדל, זלזול "כלפי החי"ר של הערבים ושל צה"ל כאחד" (!) (10).

כיצד השפיע המבנה הבלתי מאוזן על הקרבות בגזרת "חמוטל"-מכשיר" ?

ההתקפות על המתחם בין התאריכים 8.10-10.10 היו כמעט כולן התקפות על טהרת הטנקים. מפקדי השריון בכל הרמות, מאלוף הפיקוד ומטה, היו נתונים עדיין בתחילת הקרבות בפרדיגמה מנטלית פרי מלחמת ששת הימים, שלפיה די בהתקפת כוח טנקים ישראלי כדי להביס כל כוח מצרי ולהפיצו לכל עבר. מכאן אמירתו של מח"ט 500 למג"ד 429 ב-8.10 כי 1500 חיילי החי"ר המסתערים על 11 הטנקים שלו הם "לחם לטנקים". גם התקפות ה-9.10 היו עדיין על טהרת הטנקים, וכוח החרמ"ש היחיד שעלה על "חמוטל" בקרבות אלה - פלוגת החרמ"ש המוקטנת של גדוד 184, עלה על היעד בגלל טעות, ומטרתו לא היתה כלל להשתתף בהתקפה, אלא לשמש ככוח חילוץ לפינוי לוחמי מעוז "פורקן". רק בהתקפה המוגבלת של גדוד 257 על "חמוטל" בבוקר ה-10.10 נעשה לראשונה שילוב של כוח חי"ר - פלוגה מוקטנת מיח' 424, בכוח התוקף.

רק בשתי ההתקפות של סוף המלחמה שולב החרמ"ש בהתקפה. בהתקפת גדוד 429 ב-19.10 שולבה פלוגת החרמ"ש של הגדוד בדרג המסתער של הגדוד, ובהתקפת כוח "עצלות" ב-21.10 התהפכו היוצרות והחרמ"ש הוביל את ההתקפה.

ברמה הפיקודית והאוגדתית, לא נשקל כלל שילוב של גדודי חי"ר או חרמ"ש בהתקפות חטיבות הטנקים. לו נשקל שילוב כזה, לא היה בידי הרמות הממונות האלה להעמיד גדוד חי"ר או חרמ"ש להשתתפות בקרבות. הקטנת סד"כ גדודי החרמ"ש באוגדות והעובדה שעם הירידה החפוזה לחזית שובשו המבנים האורגניים של האוגדות גרמו לכך שגם החטיבה הממוכנת של אוגדה 162 (חטיבה 11) וגם החטיבה הממוכנת של אוגדה 143 (חטיבה 875) לא נמצאו במסגרת האוגדות המקוריות שלהן אלא הוקצו לגזרות אחרות (חטיבה 11 לגזרה הצפונית, וחטיבה 875 לגזרה הדרומית). גדודי חי"ר אחרים לא היו בנמצא, ויחידת החי"ר הזמינה היחידה היתה סיירת "שקד" (יח' 424), שגם היא היתה מפוצלת בין הגזרה הצפונית והמרכזית (ואכן פלוגה שלה השתתפה בהתקפת ה-10.10 של גדוד 257 על "חמוטל").

התוצאה של חוסר האיזון המבני במבנה הכוחות המשוריינים בצה"ל, ושל אי כשירות החרמ"ש מבחינת כלים וכוח אדם להילחם עם הטנקים, שמקורם בגישת "הטנק הכול יכול", גרמו לכך שברוב ההתקפות על מתחם "חמוטל"-מכשיר" נפגעה קשות יכולתן של היחידות התוקפות להילחם בחי"ר המצרי רווי הנ"ט. בהתקפות על יעדי חי"ר כאלה יש יתרון לחרמ"ש מנוייד בנגמ"שים הנעים בקצב הטנקים והם בעלי יכולת ייצור אש מקלעים לכל הכיוונים, על פני הטנקים שהם גופים מסורבלים יותר מבחינת יכולת ייצור אש הקפית. יתרון נוסף לחרמ"ש היא היכולת לפרוק את הלוחמים מהכלים ולבצע פעולה רגלית ביעד חי"ר, כפי שעשו אנשי הפלוגה מ-424 במסגרת התקפת גדוד 257 על "חמוטל" בבוקר ה-10.10.

היערכות צה"ל בחזית סיני ותכניות המלחמה שלו לקראת מלחמת יום הכיפורים העומק האסטרטגי הרחב שבו מצאה עצמה ישראל לאחר מלחמת ששת הימים, במיוחד בחזית הדרום, יכול היה לאפשר יישום תכנית הגנה שאיננה מחוייבת לנהל את קרב ההגנה על קו המים. זו היתה עמדתם של האלופים טל ושרון בדיונים שהתנהלו במטה הכללי מסוף 1968 על ההיערכות בקו חזית התעלה. טל ושרון גרסו כי הגנת קו התעלה צריכה להיות הגנה ניידת המבוססת על כוחות משוריינים ניידים, שישימיו כוחות מצריים צולחים בשטחי השמדה ממזרח לתעלה. אולם עמדת טל ושרון היתה עמדת מיעוט במטה הכללי, וההחלטה שהתקבלה ע"י הרמטכ"ל ברלב היתה לבסס את הגנת התעלה על הגנה קשיחה על קו המים, שהגדרת מטרתה היתה למנוע מהמצרים כל אפשרות לתפוס מאחז בגדה המזרחית של התעלה (11). גישה זו לא שונתה בימי הרמטכ"ל הבא - דוד אלעזר.

כתוצאה מכך נערך צה"ל במערך הגנתי, שבראשית דרכו נועד לתת מענה לבעיות הביטחון השוטף שהציבה מלחמת ההתשה שהתנהלה בקו התעלה עד אוגוסט 1970. מערך זה התבסס על קו של תצפיות שהפכו למוצבים - "מעוזים", משום שהיה צורך להגן על יושביו. המערך אורגן בשלוש גזרות גדודיות. קו המעוזים נתמך בפלוגות טנקים שחנו בדרך כלל כ-10-12 ק"מ מאחור ומספר קטן של סוללות ארטילריה, וגובשו תרגולות של חבירה וסיוע למעוזים מותקפים ע"י כוחות קומנדו מצריים. משהסתיימה מלחמת ההתשה, נותר צה"ל עם קו ותרגולות שנועדו לשמש במלחמת התשה סטטית, שלא שונו כדי להתאימם לסצנריו של מלחמה מלאה שבה המצרים יצליחו את התעלה בכוחות גדולים. אמנם, אלוף פיקוד הדרום בין השנים 1969-1973, אריאל שרון, לחץ לפנות את קו המעוזים ולשנות את דוקטרינת ההגנה להגנה ניידת, אולם גישתו לא התקבלה, וכפתרון של פשרה אושר פנימיים וסגירתם של 16 מתוך 32 המעוזים. לאחר סיום מלחמת ההתשה, גם זאת בלחצו של שרון כאלוף פיקוד, נבנה קו התעוזים במרחק של כ-10 ק"מ מן התעלה. אולם בשום אופן אי אפשר היה לראות בקו זה, ובציר המחבר שלאורכו נבנה קו התעוזים ("ציר החת"מ"), קו הגנה. התעוזים שימשו חניונים ממוגנים לפלוגות טנקים ו/או חרמ"ש - הא ותו לא (12). גם שינוי ההיערכות בשטח שנבע מסגירת מחצית המעוזים והקמת קו התעוזים, לא הביא להערכת מצב מחודשת לצורך עדכון התרגולות והתכניות להגנה מול צליחה מצרית. לכך יש להוסיף את ההסתמכות על חיל האוויר כזרוע מרכזית שתשתתף בבלימת והשמדת כוח צליחה מצרי. גם היא לא עודכנה, למרות הקמת מערך הטק"א המצרי בגדה המערבית של התעלה ועיבוי לאחר סיום מלחמת ההתשה, אשר ניטרלו את יכולת החיל לפעול בחופשיות בגזרת התעלה. האלוף סקל מסכם את העניין באופן חד וממצה: "...נוצר פער בין התוכניות המבצעיות לבין אפשרות ביצוע...לא בוצעה הערכת מצב...מסקנות לא הופקו ותוכניות מבצעיות לא שוננו" (13).

למעשה לא נערך צה"ל להגנה כלל, במובן של הקמת מערך הגנה עם קווי ההשהיה וקווי עצירה, עם מכשולים וביצורים, ועם תכנון מסודר של קרב הגנה. מושג ההגנה היה זר קונצפטואלי

לרוח צה"ל מאז גובשה תורת הקרב שלו בשנות ה-50, גם אם שולם לו מס שפתיים בספר "תורת הקרב" שראה אור בשנים 1963-1964 (וראה להלן). בתרגילי עוצבות צה"ל לדורותיהם כמעט ולא באה צורת הקרב "הגנה" לידי ביטוי, ותרגילים ומשחקי מלחמה בכל הרמות התחילו בדרך כלל בשלב ההתקפה (14). קונצפט ההגנה היה זר לשני הרמטכ"לים שכיחנו בתקופה הרלבנטית לגיבוש תכניות צה"ל לפרוץ מלחמה בחזית מצרים - ברלב ואלעזר, ולשני אלופי הפיקוד - שרון וגון (15). באפריל 1973 אמר אלעזר בדיון מטכ"לי: "אינני רוצה לדבר על הקונצפציה של עמידה על התעלה באורח הגנתי ולנהל מלחמת מגננה... איני רוצה מלחמה הגנתית על התעלה. אני חושב אותה לאסון" (16). ועדת אגרנט ציינה כי "...היו מפקדים לא מעטים שלא היו מוכנים לניהול קרב הגנה מבחינת הכשרתם ואף מבחינה נפשית" (17).

תפישת ההגנה הקשוחה בקו התעלה - גישת "שום הישג קרקעי למצרים", הביאה להתקשות על החזקת קו המעוזים. הכוח המשוריין הסדיר, יחד עם כוח המחץ של חיל האוויר, נועדו לבלום ולהשמיד את כוח הצליחה המצרי עד להגעת כוחות המילואים. לכוחות המילואים לא נועד תפקיד בקרב ההגנה, והם נועדו, עם הגיעם לחזית, לעבור להתקפת נגד שתכלול צליחת התעלה והעברת המלחמה לעומק מצרים, בדיוק לפי הדוקטרינה של צה"ל שגובשה בשנות ה-50 עבור מדינה שגבולותיה צרים ואין לה מרחב אסטרטגי לנהל בו קרב הגנה.

התכנית להפעלת כוחות המילואים - אוגדות 143 ו-162 (האחרונה היתה למעשה אוגדה חצי סדירה), היתה תכנית "סלע", שהיתה תכנית משלימה להגנת סיני (משלימה לתכנית "שובך יונים" שעניינה היה פרישת הכוח הסדיר בסיני - אוגדה 252, להגנה קשיחה על קו המים). למעשה היתה "סלע" תכנית להיערכות של שתי האוגדות למעבר להתקפת נגד, שהיתה מבוססת על העקרון שבהמשך לביצוע תכנית "שובך יונים" ע"י המערך הסדיר, תפקיד שתי האוגדות יהיה לשמש כוח להתקפת נגד שתעביר את הלחימה לצידה המערבי של התעלה בשתי תכניות חלופיות - "חתול מדבר" או "אבירי לב" (20). לא פורטה ב"סלע" תכנית מפורטת כיצד תתבצע התקפת הנגד, תוך מענה לדרכי פעולה אפשריות של האויב (21). כך הגיעו צה"ל ופיקוד דרום להתמודד עם צליחה מצרית לכל רוחב התעלה מבלי שיש בידיהם תכנית סדורה להתמודד עם תרחיש הצליחה המצרית כפי שהתבצעה, וזאת למרות שמיתווה תכנית הצליחה המצרית היה בידי אמ"ן במדויק כבר במאי 1973 (22).

מה היו השלכות ההיערכות ותכניות המלחמה על הקרבות בגזרת "חמוטל"-מכשיר"? במחקר זה אנו עוסקים בשלב השני של תכנית המגננה של צה"ל - שלב הגעת עוצבות המילואים, שעד אליו אמור היה הכוח הסדיר לבלום את הכוחות המצריים הצולחים, ומכאן היה אוגדות המילואים אמורות לעבור לשלב התקפת הנגד. המציאות שנוצרה בחזית התעלה ב-7 לאוקטובר היתה שונה לגמרי מהמציאות שחזתה תכנית "סלע". אלוף הפיקוד גון תיאר מציאות זו בועדת אגרנט: "...תכנית 'סלע' לא באה לידי ביטוי. לא הגענו להפעלה שלה, בגלל אופי ההתקפה, בלי התרעה אסטרטגית וטקטית, והתקפה רבתי לכל רוחב החזית...אמנם נתתי

לאוגדות פקודות להתארגן לפי 'סלע', אך לפני שהגיעו למקומות נתתי הוראה ללכת הרבה יותר קדימה לבלימה, כיוון שהחזית נפרצה בבת אחת לכל אורכה" (23). הכוח הסדיר שנלחם בגזרה המרכזית מראשית המלחמה, חטיבה 14, לא מנע את השלמת השלב הראשון של התכנית המצרית, שלב המשימה הישירה, שבו התייצב הכוח הצולח המצרי בראש גשר שעומקו כ-5-6 ק"מ. הסדיר לא בלם, נשחק, ועוצבות המילואים הוטלו למערכה כדי למלא את תפקידו. עם זאת, הפיקוד הבכיר, מהרמטכ"ל ועד אלוף הפיקוד ומפקדי האוגדות, עדיין היו שבויים בקונצפציה של התקפת נגד וצליחה, והיא שהכתיבה את שני המהלכים הגורליים של ה-8.10 - התקפת הנגד של אוגדה 162, ושליחתה של אוגדה 143 למסע הסרק לגזרה הדרומית למשימה דו שלבית : משימת בלימה והשמדת כוח משוריין מצרי צולח (שלא היה בפועל) ובהמשך לה משימת התקפת נגד שכללה צליחת התעלה והתייצבות ממערב לעיר סואץ עוד בערב של אותו יום. יציאתה של אוגדה 143 מעמדותיה בגזרה המרכזית, ואי הצלחתה של חטיבה 500 שנכנסה לגזרה לבלום את התקפת חטיבה 112 המצרית, הביאו לנפילת מערכי "חמוטל" ו"מכשיר" בידי המצרים.

מכאן התפתחה הלחימה בגזרת "חמוטל"-מכשיר" לסדרת הניסיונות לעקור את המאחז המצרי במתחם "חמוטל"-מכשיר", שנכשלו כולם. החל מליל ה-8.10-9.10, היה זה הרמטכ"ל אלעזר שעמד על חוסר התוחלת שבהמשך משלוח כוחות המילואים להתנפץ על המערך המצרי ההולך ומתבסס, ומכאן הוראתו לחדול משחיקת הכוחות על המערך המצרי החל מבוקר ה-9.10. אולם התפכחות זו לא חילחלה תודעתית אל המפקד הדומיננטי בגזרה, האלוף שרון. למרות שהיה מודע היטב להוראתו של הרמטכ"ל, שרון המשיך להניע את אוגדתו לתקוף את המערך המצרי, ובכך להמשיך את השחיקה למרות הוראתו המפורשת של הרמטכ"ל. עמדתו של אלוף הפיקוד בשלב זה נראית אמביוולנטית, כשמחד הוא היה מחוייב להוראתו החד משמעית של הרמטכ"ל, ומאידך הוא אישר ואף לחץ לבצע מחטפים שהיו בניגוד מפורש להוראה זו - למשל ביחס למתחם "חלוץ".

כאמור, בניגוד לתכניות ולציפיות, הסדיר לא בלם. אבל האם המילואים בלמו ? **התשובה היא שלילית. מי שבלמו היו המצרים, שהשלימו את משימתם לפי הדוקטרינה שלהם.** האם היו המילואים אמורים לבלום ? לא לפי תכניות צה"ל מלפני המלחמה. לפי תכנית "סלע" היו המילואים אמורים להעביר את המלחמה לשטחי האויב. אם כך מדוע נמשכה שחיקת הכוח של אוגדה 143 ב-9.10 ? אולי מתוך מחשבה שסילוק המצרים מהמאחז שתפסו יהיה מהלך שילך בקלות, ולכן אפשר לבצע אותו לפני שמתפנים להתקפה העיקרית - הצליחה. לקחי הכישלון של אוגדה 162 ב-8.10 נקלטו אצל הרמטכ"ל, אך לא אצל שרון. במקום לשמור על כוחות האוגדה כדי שיעמדו לביצוע התכנית והתפישה שהוא אחד מאבותיה, שחק שרון את כוחות האוגדה על מערכי "חמוטל" ו"מכשיר" (וכן במישורים שלמרגלות "חמדיה" ומסביב לתעוז "טלוויזיה"). מפקדי אוגדה 143 ובראשם שרון היו זקוקים ל"שמיני באוקטובר" משלהם, כדי שילמדו ויפנימו את המציאות החדשה.

האם אפשר למצוא "נימוקים מקלים" ביחס לפעילות אוגדה ב-9.10 ? נימוק אחד הוא פינוי אנשי "פורקן", וזאת אם נקבל שכל המהלך הגדול של חטיבה 421 נועד רק לכך. אולם ראינו שהוא לא נועד רק לכך. בדיעבד, בחוכמה שלאחר מעשה, אנחנו יודעים שאפשר היה לחלץ את אנשי "פורקן" בלי לעלות בכלל על "חמוטל" ו"מכשיר". אבל אם את התקפת 421 בבוקר עוד אפשר לתרץ בענין חילוץ אנשי "פורקן", את התקפת הבוקר של חטיבה 600 (גדוד 410) על דרום "מכשיר" אי אפשר לתרץ כך. כך גם התקפת אחר הצהריים של חטיבות 600 ו-14, שבגזרת "חמוטל"-מכשיר" ראינו רק חלק קטן ממנה (התקפת גדוד 410 שהתגלגלה לצפון "מכשיר"). התקפה זו נוהלה ע"י סגן מפקד האוגדה כסוג של "ניצול הצלחה" בעקבות הדיפת התקפת חטיבה 3 המצרית בשעות הבוקר. אבן מעיד ששרון היה בתמונת וברקע הפעולה במשך כל שעות ההתקפה, והכל נעשה בגיבוי של שרון בשתיקה או בעל פה. כך, בפעילותה ב-9 לאוקטובר הביסה אוגדת שרון בהנחיית שרון את תכנית המלחמה של אריאל שרון.

רק לאחר הסיבוב האחרון של ההתכתשות על מערך 'חמוטל'-מכשיר", ב-10.10, שכבר היה בעוצמה פחותה בהרבה מאירועי היומיים הקודמים, נרגעה הגזרה ונעצרו הניסיונות לכבוש את המערך המצרי, עד לשני הניסיונות הנוספים של סוף המלחמה. לאחר ה-10.10 הכוחות בגזרה נערכו להגנה. במצב זה יכלה חטיבה 421 בעמדותיה בקו "ציונה" לבלום את התקפת חטיבה 14 המצרית ב-14.10 ולהביסה.

הכנת צה"ל ועוצבות המילואים למלחמה - תו"ל, אימונים, אמצעי לחימה, ימ"חים. תורת לחימה

דוקטרינת הלחימה הרשמית של צה"ל גובשה ונקבעה בשני כרכי "תורת הקרב" שראו אור ב-1963-1964. לאחר מלחמת ששת הימים קרו שני תהליכים מקבילים. מחד, לא נעשה עדכון של התורה כפי שהתבקש מהשינויים המהותיים שחלו במצבה האסטרטגי של ישראל בגבולותיה החדשים, בעיקר בנושא קרב ההגנה. מאידך, הישגי מלחמת ששת הימים והאופוריה שבעקבותיה הביאו להפקת לקחים שגויים, בעיקר בתחום (אי) שיתוף הפעולה הבין-חילי והפעלת השריון. התוצאה משני התהליכים היתה זניחת מרכיבים חשובים של תורת הקרב, ואת מחיר ההזנחה שילמו צה"ל ומדינת ישראל במלחמת יום הכיפורים.

אחד המרכיבים המרכזיים ב"תורת הקרב" הוא **שיתוף הפעולה הבין-חילי**. מבנה הכוח הנערך לקרב היבשה, על פי "תורת הקרב", הוא שילוב של כוחות חי"ר, שריון, סיוע ארטילרי והנדסה (24). לעיל עסקנו בקונצפצית "הטנק הכל יכול" שהתפתחה בצה"ל בעקבות מלחמת ששת הימים והשפיעה על מבנה הכוח. קונצפציה זו הכתיבה גם את התו"ל שבפועל, שכונה ע"י ועדת אגרנט "תורה שבעל פה" (25). התורה שבעל פה, ומבנה גדודי, חטיבות ואוגדות השריון שנבנו בפועל בהתאם לה, השפיעו על תורת הלחימה של צה"ל, כאשר את מקומו של שיתוף הפעולה

הבין- חילי בקרב היבשה, ואפילו התוך חילי - שיתוף הפעולה בין טנקים לחרמ"ש (26), תפסה הגישה האומרת שהטנק יכול לבצע הכול לבדו. **בקרבות "חמוטל"-מכשיר** שולם מחיר כבד בנפש ובכלים על גישת "הטנק הכול יכול", וכבר עמדנו על כך בהרחבה.

נושא מרכזי נוסף, שספר "תורת הקרב" עוסק בו בהרחבה הוא **קרב ההגנה** (27). לפי "תורת הקרב", שנכתב בתקופה שבה לא היה לישראל מרחב אסטרטגי לנהל בו קרב הגנה נייד, "ההגנה הקבועה היא שיטת ההגנה העיקרית שתינקט בגבולות מדינת ישראל בשל ההכרח לא לוותר על שטח ואפילו באופן זמני" (28). תורה זו לא עודכנה לאחר מלחמת ששת הימים אלא להפך, צה"ל המשיך לדבוק בהגנה קשיחה גם בקווים החדשים שנוצרו לאחריה. בספר "תורת הקרב" קיבלה צורת הקרב "הגנה" התייחסות נרחבת והוקדש לה הכרך השני, מבין השניים. לעומת זאת, בתקופה שבין שתי המלחמות הזניח צה"ל את קרב ההגנה בתכניות המלחמה שלו. כך גם הזניח צה"ל את תו"ל קרב ההגנה במשחקי מלחמה ובתרגילים (29).

בקרבות "חמוטל"-מכשיר לא באה צורת הקרב "הגנה" לידי ביטוי כלל. קו הגבעות - קו ציר החת"מ, שנחזה דווקא ע"י המצרים כקו שני, לא הוכן כלל להגנה, למעט (או למרות) הקמת התעוזים. בהעדר תכנית הגנה מוכנה מראש, הכוללת קווי עמדות, ביצורים ומיקוש, והקצאת כוחות להגנה, הסתכמה ההגנה על מרחב "חמוטל"-מכשיר" ב-8.10 בפרישת גדוד טנקי מילואים שהסד"כ שלו היה כשל פלוגה (גדוד 429), ומובן שכוח זה לא יכול היה לעמוד מול התקפה של חטיבה מצרית בתקן מלא, עם תיגבור משמעותי של אמצעי נ"ט. לאחר שנכבש המתחם ע"י החטיבה המצרית, התמצתה הפעילות הקרבית בימי המלחמה הבאים בהתקפות חוזרות ונשנות על מערך ההגנה המצרי שהתבסס בשטח.

עקרון חשוב של "תורת הקרב" הוא **ריכוז הכוח**, ליצירת עדיפות מקומית על המגן בגזרת ההתקפה (30). על פי תורת הקרב הקלאסית יחס התוקף למגן אמור להיות לפחות 1:3 (31). בהתאם לכך, אם בונים את מבנה הכוח על טהרת הטנקים "הכול יכולים", כי אז מתבקש שהפעלת הכוח תהיה באגרופי שריון משמעותיים. **בקרבות "חמוטל"-מכשיר**, ברוב ההתקפות, למעט שתיים, בולט שהעיקרון המרכזי הזה של הפעלת שריון, הלך לאיבוד, ואנחנו עדים שוב ושוב להתקפות של יחידות מצומצמות - התקפות של חטיבה או של גדוד שבסופו של דבר מסתכמות בשטח בהתקפה של כוח בסדר גודל של פלוגת טנקים מוקטנת על יעד גדודי מחופר. היוצאות מהכלל היו התקפות חטיבה 500 ב-8.10 והתקפת חטיבה 421 בבוקר ה-9.10. אבל גם בהתקפות אלה, לא הובא למיצוי מלוא עוצמתן של החטיבות, ובפועל נוצרו בשני המקרים שלושה אקטים נפרדים של התקפה, כשבכל פעם הכוח התוקף הוא גדוד טנקים מוקטן, שלא קיבל סיוע מהגדודים האחרים.

נדברך חשוב בתפיסת הלחימה של צה"ל לדורותיו הוא **לוחמת לילה** (32). בצה"ל התקיימו דיונים בעקבות מלחמת ששת הימים על עיתוי קרב ההבקעה - ביום או בלילה (33). לכוח תוקף יתרונות מובהקים בהתקפת לילה, אולם יישום התקפת לילה מחייב מודיעין מפורט על המערך הנתקף, וקיום נוהל קרב מפורט ומסודר. במציאות שהתקיימה **בגזרת "חמוטל"-**

'מכשיר' לא נוצרו תנאים אלה, ולכן אף אחת מההתקפות על המתחם לא היתה התקפת לילה, ומדי ערב נוצרה הפרדת כוחות בין הצדדים. אירוע הקרב הלילי היחיד במהלך קרבות "חמוטל"-
'מכשיר' היה חניון הלילה הקדמי של גדוד 410 ב"פתחת הסמג"ד" בצפון "מכשיר" בלילה ה-
10.10-9.10, ומיד כשהותקף חניון זה, הגדוד נסוג ודילג לאחור.

התרגולת הטקטית הבסיסית של יחידות שריון ע"פ תורת ההפעלה של השריון היא **ניהול אש**
חיפוי והסתערות. על פי התרגולת לעולם חלק מהכוח התוקף מחפה מעמדות, בעוד הכוח
העיקרי תוקף ומסתער על היעד. **בקרבות "חמוטל"-מכשיר** נשחקה תרגולת בסיסית זו.
להלן ניתוח ההתקפות בהיבט זה :

התקפת חטיבה 500 ב-8.10 - בפקודה החטיבתית הוטל על גדוד 433 לחפות על התקפת
שני הגדודים האחרים. בפועל, בשל העדר המח"ט מניהול הקרב, היה החיפוי של גדוד 433
לא יעיל ובלתי אפקטיבי לחלוטין ביחס להתקפות שני הגדודים. היה חיפוי של כוח סמג"ד 429
מאיזור "ציונה" ומעמדות על ציר "טליסמן" להתקפה של גדוד 198. בתוך התקפת גדוד 198
התנהלה תרגולת פנים גדודית נכונה של ניהול אש חיפוי והסתערות.

התקפת חטיבה 421 ב-8.10 - היה חיפוי להתקפה הפלוגתית על "חמוטל" מטנקי גדוד 599
ו-257 שהיו בעמדות לאורך ציר "טליסמן". בהעדר מקלעים לחלק גדול מהטנקים המחפים,
החיפוי לא היה אפקטיבי.

התקפת חטיבה 421 ב-9.10 - בתחילת הקרב התנהל אקט חטיבתי של ניהול אש ע"י שני
גדודים כחיפוי להסתערות גדוד 264. האש האפקטיבית שניתן היה לייצר מעמדות גדודים 599
ו-257 לכיוון "חמוטל" היתה אש תותחים בלבד. החיפוי לא היה אפקטיבי ביחס לעיקר הכוח
המצרי שהיה חי"ר רווי נשק נ"ט המחופר ב"חמוטל". בתוך התקפת גדוד 599 על צפון "מכשיר"
התנהלה תרגולת פנים גדודית נכונה של ניהול אש חיפוי והסתערות.

התקפת גדוד 410 ב-9.10 - החיפוי שהציב סמג"ד 410 באיזור כת"ב אבו טרבוש בדרום
"מכשיר", היה בלתי אפקטיבי ולא רלבנטי להתקפה. כוח הסמג"ד עלה על המערך הגדודי בצפון
"מכשיר" ללא כל חיפוי.

התקפת גדוד 257 ב-10.10 - פלוגה ל' של הגדוד הוצבה בחיפוי להתקפת המג"ד עם פלוגה
מ'. החיפוי לא היה אפקטיבי.

התקפת פלוגה ו' 409 ב-10.10 - הפלוגה המוקטנת יצאה להתקפה על מתחם גדודי מחופר
בצפון "מכשיר" תוך שהיא מציבה חיפוי עצמי להתקפה. החיפוי לא יכול היה להיות משמעותי
ביחסי הכוחות הנתונים.

התקפת גדוד 429 ב-19.10 - היה יישום של עקרון ניהול האש, חיפוי והסתערות, אך החיפוי
התבצע ע"י פלוגה מקו "ציונה", ולא היה יעיל ביחס למערך שבו נתקל הכוח המסתער.

התקפת כוח "עצלול" ב-21.10 - בתוך מחצית הכוח שהסתער על "חמוטל", היה חיפוי של
פלוגת טנקים על פלוגת החרמ"ש המסתערת.

אימונים ומיומנות מקצועית

התורה שבעל פה, שהתפתחה בצה"ל בין שתי המלחמות, ומבנה היחידות בצה"ל שנבנה לפיה, הכתיבו את אופי האימונים של יחידות צה"ל בין שתי המלחמות. בחטיבות השריון, בסדיר ובמילואים, טופחה רמה גבוהה של מקצוענות בנושא תפעול טנקים ויחידות טנקים, על חשבון כל יתר מרכיבי הכוח בתוך יחידות השריון ובמערך השדה בכלל. העיסוק האינטנסיבי בטנקים, במסגרת גדודי שריון החיים ביומיום "על הטנקים", במיוחד בתקופת מלחמת ההתשה בסיני אך גם לאחריה, יצר מצע לגידול דורות של טנקיסטים מיומנים מאד בהפעלת טנקים, ושל מפקדים, מרמת מפקד טנק ועד רמת מח"ט, מיומנים מאד בהפעלת יחידות טנקים. לעומת זאת, הלקחים שנדרשו באימונים, שהיו על בסיס המבנה החדש של יחידות השריון ועל בסיס התורה שבעל פה - תורת "הטנק הכול יכול", זימנו מעט הזדמנויות להתמחות בקרב הבין-חילי. **בקרבנות "חמוטל"-מכשיר** באה לידי ביטוי רמת הטנקאות הגבוהה של צוותי הטנקים ומיומנות השליטה של מפקדי יחידות הטנקים, במיוחד בהתמודדות מול טנקים. מיומנות זו באה לידי המחשה באופן מובהק בקרב השב"ש של ה-14.10. עם זאת, בכל הנוגע לשיתוף פעולה תוך-חילי, בין-חילי ובין זרועי, הפעלת הכוחות היתה לקויה ביותר.

ברמה התוך חילית, שיתוף הפעולה של הטנקים עם פלוגות החרמ"ש בקרבנות הבלימה לא היה קיים, בעיקר בשל הליקויים המבניים : איכות כוח האדם בפלוגות החרמ"ש ואיכות כלי הלחימה/הובלה שלהן, אך גם בגלל ההסתמכות על הטנקים כ"כל יכולים". רק בקרבנות סיום המלחמה נראה שילוב של פלוגות החרמ"ש בדרג המסער. ליקויים נוספים היו אי הפעלת פלוגות המרגמות שעמדו לרשות מג"די הטנקים, ואי הפעלת יחידות הסיור האורגניות להשגת מודיעין קרבי. דיון נוסף בליקויים בתחומים אלה יבוא בהמשך.

ברמה הבין חילית, חוסר הזמינות של חי"ר מעולה מנע כל אפשרות להתקפות משולבות. בתחום החת"מ, המחסור ביחידות אש, אך גם הימנעות מדרישת סיוע ארטילרי מצד מפקדים שהיו בטוחים שעצמת השריון מספקת כדי למוטט את האויב, הכתיבו הסתייעות מוגבלת בארטילריה, דוקא מול מערכי חי"ר מחופרים שהצדיקו הנחתת אש ארטילרית מאסיבית.

ברמה הבין זרועית בלטו מגבלות ההפעלה של חיל האוויר בשבוע הראשון של המלחמה בשל מגבלת האמ"ט. בהמשך המלחמה נחשפו תקלות בתחום הקישור בין כוחות הקרקע לחיל האוויר, למרות שהיו בתחום זה פתרונות מבניים שעבדו היטב במלחמת ששת הימים.

האירוע הראשון בקרבנות "חמוטל"-מכשיר" שבו התנהל קרב שבו שולבו אלמנטים של חי"ר וארטילריה היה האירוע הקטן יחסית של התקפת כוח מג"ד 257 על "חמוטל" בבוקר ה-10.10. בהתקפה זו שולב כוח קטן של חי"ר מעולה, שהצליח להתנייע ביעילות אל היעד למרות מגבלת הזחל"מים, בגלל מיומנות אנשיו בתפעולם, ולבצע פעולה רגלית תוך ליווי הטנקים, וכל זאת בסיוע ארטילרי צמוד. קרב קטן זה היווה הדגמה כיצד אפשר היה להתנהל אחרת בזירה זו, אבל כמובן שהכוח הקטן לא יכול היה להכריע את האויב במתחם, וממילא היה במשימה מוגבלת של חילוף נעדרים.

כפי שצויין, בשתי ההתקפות שהיו בסיומה של המלחמה היה שילוב של חרמ"ש, כמו גם סיוע ארטילרי אפקטיבי (לפי העדות מהצד המצרי) וסיוע אווירי מוגבל. בהתקפת כוח "עצלות" החרמ"ש הפך להיות האלמנט המוביל.

אמצעי לחימה

בין 1967 ל-1973 ביצע צה"ל שידרוג משמעותי של הטנקים ברשותו. מחיל שריון שמנה טנקים בהנעת בנזין עם טווח פעולה של מספר שעות, בעלי תותחים במיגוון קליברים שבין 75-105 מ"מ, לחיל מתקדם שעמוד השדרה שלו הוא מערך של טנקי "מגח" (פטון) בעלי מנוע דיזל מתקדם, טווח פעולה של כ-400 ק"מ ותותחי 105 מ"מ, ו"שוט קל" (צנטוריון משופר) בעלי מנוע, טווח פעולה ותותח זהים ל"מגח".

עם זאת, לא שידרג צה"ל בטנקים את אמצעי הלחימה העיקרי של הטנק מול חי"ר - מקלעי הבראונינג 0.3, שהיו הנשק המשני של הטנקים בצה"ל מאז מלחמת השחרור. מקלעים אלה נותרו כמקלע התקני של כל יחידות השריון עד מלחמת יום הכיפורים.

בין השנים 1970-1972 קלט צה"ל כ-150 טנקי "מגח" מדגם מתקדם - M60A1, שכמעט כולם הוצבו בחטיבה 600 באוגדה 143, ובגדוד הסיור של האוגדה - גדס"ר 87. טנקים אלה היו המתקדמים ביותר בצה"ל באותה תקופה, ובין השאר היו בהם מקלעים מדור חדש - מקלעי מפקד M85 (בקוטר 0.5 - 12.7 מ"מ), ומקלעי מקביל M73 (בקוטר $0.3 = 7.62$ מ"מ). משהתחילו לתפעל את הטנקים החדשים בתנאי האבק של הנגב וסיני, הסתבר שהמקלעים אינם מתאימים לתנאים אלה ובתפעולם יש תקלות רבות. כתוצאה מכך הוחלט להחליף את שני המקלעים בטנקי ה-M60A1 במקלעי בראונינג 0.3 הסטנדרטיים. בפרוץ המלחמה נתפסה החטיבה בעיצומו של מהלך ההחלפה, וכתוצאה מכך בחלק מיחידותיה לא היו מקלעים, בחלק מהיחידות היו המקלעים המקוריים אך התחמושת התאימה לבראונינג 0.3, וחלק מהיחידות יצאו למלחמה ללא תחמושת למקלעים. ביחידות שבהן היו עדיין המקלעים האמריקניים התקשו הצוותים לתפעל את המקלעים (35).

איור מס' 42 - טנק מגח M60A1 - ראה צריחון המפקד עם מקלע ה-M85

נושא אמל"חי שבו צה"ל קפא על שמריו, ובו היה בפיגור מול צבא מצרים, היה נושא אמצעי ראיית לילה לירי טנקים. בעוד שהטנקים המצרים, ויחידות הנ"ט של הצבא המצרי, היו מצוידים בזרקורי אינפרא אדום ואמצעי כינון המסוגלים לזהות תאורה אינפרא אדומה, לרוב הטנקים בצה"ל לא היו מערכות כאלה, וכאשר היו אמצעי תצפית א"א, בטנקי ה-M60A1 של חטיבה 600, הצוותים בדרך כלל לא ידעו להפעילם. כתוצאה מכך יכלו טנקים ויחידות נ"ט מצרים לנצל את היתרון ולהאיר את טנקי צה"ל באור א"א ולכונן עליהם, מבלי להיראות. בתקופה שבין המלחמות התחיל להתפתח התחום של משקפות ראיית לילה המתבססות על הגברת אור כוכבים. ההצטיידות בצה"ל בתחום זה היתה מינימלית, ורק ביחידות שריון בודדות, בדרך כלל בסדיר, היו אמצעים כאלה. לטענת האלוף אברהם אדן (ברן), שהיה מפקד גייסות השריון לפני ובעת המלחמה, הסיבה לאי ההצטיידות בציווד א"א היתה העדפה של צה"ל להמתין לדור הבא, המשוכלל יותר, ומותאם לטנקים, של משקפות אור כוכבים (36).

תחום נוסף שהוזנח, משיקולים שכבר עמדנו עליהם, היה ציוד הלחימה של החרמ"ש. כלי ההובלה והלחימה התקני של החרמ"ש ביחידות המילואים - הזחל"מ הותיק, לא יכול היה למלא את תפקידו בתנאי הקרקע של מערב סיני. כמו כן סבל החרמ"ש, כמו כל מערך החי"ר בצה"ל, מנחיתות בנשק האישי של החיילים, רומ"ט ה-FN הכבד והמסורבל.

בקרבות "חמוטל"-מכשיר באה לידי ביטוי עדיפותם של הטנקים הישראלים בכל הקשור ללוחמה מול טנקים מצרים. מקלעי הבראונינג 0.3, למרות גילם, תיפקדו כהלכה ביחידות שהיו מצוידות בהם. בעיית המקלעים של חטיבה 600 גרמה לכך שבקטעים קריטיים של הסתערות על מערך החי"ר המצרי ב"מכשיר" לא היה ביכולת הטנקים של החטיבה לייצר אש אפקטיבית. העדרם של אמצעי כינון לראיית לילה לא בא לידי ביטוי בקרבות "חמוטל"-מכשיר" משום שממילא לא התנהלה לוחמת לילה בגזרה. ליקויי הציוד של החרמ"ש לא באו לידי ביטוי מעשי,

אם כי היה להם בוודאי חלק בשיקולים לא להפעיל כלל את החרמ"ש בקרבות שלוש הימים בתחילת המלחמה.

כשירות ימ"חים וכוננות למלחמה

בין שתי המלחמות עסק צה"ל בהרחבה ניכרת של סדר הכוחות שלו, בסדיר, ובעיקר במילואים. לכך היו השלכות בשני תחומים על מצב הכוננות למלחמה: הקמת ימ"חים ליחידות חדשות, ואימונים אינטנסיביים של יחידות מילואים.

בשנים 1970-1973 הוקמה שתי חטיבות שריון בכל שנה (37). גישת מפקדי הצבא היתה להקים במהירות יחידות חדשות, גם כאשר יש חוסר בצידוד לחימה עבורן, וזאת בהנחה שהצידוד יושלם בהמשך תהליך ההקמה (38). לדברי סגן הרמטכ"ל טל, הפער המתוכנן הזה היה בכל הפריטים למעט טנקים - "אף תכנית של צה"ל.. [לא היתה בנויה].. על פער אפילו של טנק אחד" (39). להלן נראה אם קביעה זו הוכחה כנכונה בפרוץ המלחמה.

האימונים האינטנסיביים של יחידות המילואים גרמו למשיכת צידוד לחימה מימ"חים לצורך האימונים כשיטת פעולה שבשגרה (40). שיטה זו היוותה פוטנציאל לכאוס במקרה של גיוס חירום, הן משום שהצידוד עלול היה להיות חסר ביחידות האם, כפי שאכן קרה, והן משום שהצידוד שהשתמשו בו לאימונים היה שחוק ובכשירות נמוכה.

מסתבר כי הניסיון ה"חיובי" של תקופת ההמתנה ערב מלחמת ששת הימים תרם לביטחון בצה"ל כי אפשר יהיה לאלתר פתרונות תוך כדי גיוס מילואים, והדברים "יסתדרו בתנועה". ב-1967 איפשרה תקופת הכוננות בת מספר השבועות שלפני המלחמה להתגבר על פערים לוגיסטיים, להשלים חוסרים, ולהשלים בניית יחידות. באוקטובר 1973 עמד צה"ל בפני סיטואציה אחרת לגמרי, של הפתעה, ותכניות ההצטיידות לשעת חירום קרסו. כך יצאו יחידות למלחמת יום הכיפורים עם חוסרי כלים משמעותיים, החל מטנקים, זחל"מים/נגמ"שים וכלי רכב, וכלה בצל"מ, תחמושת, צידוד קשר, זיווד וצידוד לחימה אחר, ביחידות מסויימות חסר אפילו נשק אישי (41).

כתוצאה מליקויי הכוננות השתתפו **בקרבות "חמוטלי-מכשיר"** יחידות חסרות בטנקים ובצידוד לחימה. למעט חטיבה 600, שהיתה בפרוץ המלחמה בתקן טנקים מלא, כל שאר יחידות המילואים שנלחמו במתחם זה היו בסד"כ טנקים של כ-60% מהתקן. מבחינת כשירות, טנקי 5 מתוך 9 פלוגות הטנקים של חטיבה 421 היו טנקי אימונים, וכך גם טנקי גדוד 429, ולכך היו השלכות על כשירות הטנקים. מבחינת אמצעי הלחימה העיקרי בחי"ר - מקלעים, שתיים מתוך שלוש החטיבות שהשתתפו במערכה בגזרה - 421 ו-600 - נכנסו לקרבות כשהן בלתי כשירות. הטנקים המתקדמים ביותר בצה"ל, טנקי ה-M60A1 של חטיבה 600, הסתערו על מערך החי"ר המחופר והרווי באמצעי נ"ט של "מכשיר" ופתחת "פוטון" כאשר כלי הנשק היחיד שהופעל היו תמ"קי עוזי של המפקדים, וכך גם רוב טנקי חטיבה 421 בקרבות ה-8 וה-9 לחודש.

לכך נוסף מחסור קריטי במשקפות מפקדים בחטיבה 421, שהיקשה על איתור האויב וניהול אש הטנקים ביחידות החטיבה. גם בחטיבה 600 היה חוסר של כמחצית מתקן המשקפות.

הכנת הצבא המצרי למלחמה - תו"ל הצליחה, הפתעת החי"ר רווי אמצעי הנ"ט במקביל לצה"ל, עסק גם הצבא המצרי בהפקת לקחים ממלחמת ששת הימים. הצבא המצרי זיהה את שתי החוזקות העיקריות של צה"ל שהביאו לתבוסתו ביוני 1967 - חיל האוויר וחיל השריון. כמו כן זיהה הפיקוד המצרי את נקודות החולשה המובנות אצל החייל ואצל המפקד המצרי. בתהליך מקצועי ויסודי העמיד הצבא המצרי מעטפת של פתרונות לסוגיות שעמדו בפניו, הן במה שנוגע לצה"ל, והן במה שנוגע למבנה ואופי הצבא המצרי (42). המאפיינים העיקריים של פתרונות אלה היו:

1. הקמה, בסיוע סובייטי, של מערך מתקדם וצפוף של סוללות טילי נ"מ, שמטרתו לנטרל את העליונות של חיל האוויר הישראלי ולהעניק לצבא המצרי מטריית חיפוי משמעותי למהלך צליחה מוגבל (עד כ-12-15 ק"מ) של תעלת סואץ.
2. תיגבור משמעותי של אלמנט הנ"ט ביחידות החי"ר, ותורת הפעלה לפרישה צפופה של מפעילי נשק הנ"ט לסוגיו, החל ממרנ"ט RPG, דרך סוגים שונים של תותחי נ"ט, וכלה בטיילי סאגר על משגרים קרקעיים או ע"ג רק"מ, כל אלה בחזית המערך ובאגפיו, לשחיקת וניטרול יכולת התימרון של השריון הישראלי.

איור מס' 43 - טיל סאגר

3. לימוד דרכי הפעולה של צה"ל בתכניות ובתרגולים להגנת קו התעלה, וגיבוש מענה לתכנית הישראלית בתכנית אופרטיבית למבצע מוגבל של צליחת התעלה בחסות מטריית טילי הנ"מ, הקמת ראש גשר בשני שלבי התקדמות, ועם השלמתו התחפרות מהירה בקו הגנה שעליו יישחקו התקפות הנגד של השריון הישראלי. במסגרת התכנית נקבע העקרון של שמירת דיביזיות השריון ככוח עתודה.

בגזרת "'חמוטל-צפון' מכשיר" באה לידי מיצוי במלואה דוקטרינת הצליחה המצרית. ב-8.10 אחה"צ הדפה חטיבה 112, שהיתה בתנועה להשלמת "שלב המשימה הבאה", ע"פ הדוקטרינה, את גדוד 429 המוקטן מ"חמוטל", ותוך פרק זמן שלא עלה על כשעה פרשה את יחידותיה במתחם "'חמוטל-צפון' מכשיר", והיתה מוכנה לקדם את פני התקפת חטיבה 500 מתוך המערך תוך כדי הקמתו, ולהדוף אותה. התקפת חטיבה 421 למחרת בבוקר פגשה מערך רווי נ"ט מכל הסוגים של חטיבה 112, ומערך זה הצליח להדוף את ההתקפה, ואת כל ההתקפות הנוספות של יחידות חטיבות 421 ו-600 באותה יממה ובזו שאחריה. הטנקים שפגשו הכוחות התוקפים הישראליים על המערך היו הטנקים האורגניים של חטיבת החי"ר, והם לא היוו יריב שקול לטנקים התוקפים, כך שכבר לאחר התקפת חטיבה 421 בבוקר ה-9.10 נשארה חטיבה 112 ללא טנקים. אך מערך הנ"ט שלה עמד בכל ההתקפות הישראליות והביס אותן, תוך שחיקה משמעותית של היחידות התוקפות.

כשלי המודיעין הטכני והטקטי

ספרות רבה וענפה עסקה בנושא מחדל המודיעין הקשור לפיענוח כוונות המלחמה המצריות (והסוריות) בתקופה שקדמה למלחמת יום הכיפורים. בפרק זה נעסוק בכשלים אחרים של תחום המודיעין בצה"ל לקראת המלחמה ובמהלכה, והם:

1. מחדל אי הטמעת המודיעין שהיה קיים בצה"ל לפני המלחמה בכל הנוגע לאויב - דוקטרינת הפעלת מערכות נ"ט בכלל, וטילי "סאגר" בפרט - ביחידות השדה המצריות.
2. מחדל אי העברת מידע מודיעיני שהופק במהלך המלחמה ליחידות בשטח.
3. אי הפעלת מערך המודיעין הקרבי לאיסוף.

בתחום של הכנת הצבא למלחמה, מידע שהופק ע"י הגופים המקצועיים של אמ"ן לגבי תורות לחימה של האויב, ולגבי אמצעי לחימה שבידי האויב, לא הגיע לידיעת ולמודעות יחידות השדה. במיוחד אמורים הדברים במידע על ריכוז הנשק הנ"ט שבידי המצרים ע"פ הדוקטרינה של הרווית יחידות החי"ר המצריות בנשק נ"ט, ובמידע על טיל הנ"ט "סאגר", שהיה מצוי בידי אמ"ן מתחילת שנות ה-70. למרות שהמידע היה בידי אמ"ן, ריווי יחידות החי"ר המצריות בנשק נ"ט, והופעת טיל ה"סאגר" בשדה הקרב, והכמויות שבהן הופיע הטיל, היו ההפתעה הגדולה של יחידות השריון של צה"ל בתחילת המלחמה (43).

טיל הנ"ט "סאגר" היה ידוע לגורמי אמ"ן טכני בצה"ל, וטנקים של צה"ל כבר פגשו בו בשלבים המאוחרים של מלחמת ההתשה בסיני, ובהמשך גם ברמת הגולן. אולם המידע על הטיל לא הוטמע ביחידות חיל השריון. אמנם פותחו בחיל השריון תרגולות לחמיקה והתמודדות עם הטיל, אך התרגולות לא חילחלו ולא תורגלה בכל היחידות, ובמיוחד לא ביחידות המילואים, וכך נאלצו היחידות לפתח תרגולות תוך כדי המלחמה. גם תקן אמצעי הנ"ט מסוגים אחרים ביחידות החי"ר המצריות היה ידוע באמ"ן, אך לא חילחל ליחידות השריון, גם אם בכל מסלול צוות טנק שולבו תרגולות היתקלות ב"בזוקה" ובתותחי נ"ט. בלשונה של ועדת אגרנט, צה"ל - אמ"ן ומפקדת גייסות השריון, לא השכילו לעבד את המידע הגולמי שהיה קיים ברשותם לתובנה כי יש לראות את מיגוון מערכות הנ"ט שבידי האויב כ"קונצרט" נ"ט משולב ומתואם המופעל על שטחי הריגה כנגד הטנקים שלנו". (44).

במהלך המלחמה, מידע שהופק ע"י אמ"ן ממקורות כמו צילומי אויר שבוצעו ע"י מטוסי צילום של חיל האוויר, האזנות, תחקור שבויים ועוד, לא הגיע אל היחידות הלוחמות, ונשאר מתויק או מסווג במפקדות. האלוף במיל. רשף, מח"ט 14, הגדיר את מחדל אי הורדת התצ"אות לדרג המסתער "רשלנות פושעת" (45).

מחדל נוסף הקשור לענין זה הוא כי מפענחי התצ"א התמקדו באיתור טנקים ולא באיתור מערכי חי"ר, ובכך החמיצו את איתור הבעייה המרכזית שאיתה התמודדו יחידות השריון הישראליות. אבל מאחר וממילא מוצרי הפיענוח - התצ"אות המפוענחות, לא הגיעו לדרג השדה, לא גרם ליקוי זה לכשעצמו נזק.

אפילו פעולה טכנית פשוטה כמו חלוקת מפות ליחידות הלוחמות נכשלה, ומפקדים רבים בדרגי השדה יצאו לקרבות כשאינן בידיהם מפות של השטח (46).

בצה"ל של 1973 היו מחלקות סיור גדודיות, פלוגות סיור חטיבתיות וגדודי סיור משוריינים, אולם התרגולות הפשוטה של הפעלת רכב סיור עם משקפת, והעלאתו לתצפית לאיסוף מודיעין שדה, שהיתה לחם חוקם של גורמי איסוף השטח מאז הקמת צה"ל, נעלמה כמעט כליל במלחמת יום הכיפורים. אמנם אימון יחידות הסיור היה באחריותם של החילות המסתערים, אבל תורת ההפעלה של איסוף השדה המודיעיני והאחריות המקצועית להפעלתה היתה בתחום המקצועי של קציני המודיעין היחידתיים בדרגים השונים. בנושא זה כשל המודיעין בדרג השדה (47).

התוצאה מכל הכשלים האלה היתה, שגדודים, חטיבות ואוגדות יצאו לקרבות בלי בדל מידע מודיעיני על האויב העומד בפניהם, על הערכותיו, ועל נשקו. המודיעין, החל מהגורמים בדרג המטכ"לי וכלה בדרגי השדה, נכשל בכל תחומי פעילות אלה - העברת מידע חיוני על האויב ליחידות השדה לפני המלחמה ובזמן המלחמה, והפעלת גורמי מודיעין השדה. המודיעין לא הגיע ליחידות הלוחמות - לא מלמעלה ולא מלמטה. המערכת שאמורה היתה לספק לדרג התוקף מודיעין קרסה.

בגזרת "חמוטל"-מכשיר" חוו כוחות צה"ל התוקפים את כל ההשלכות הנגזרות מהעדר המידע לגבי המערך המצרי בכלל ופרישת הנ"ט הצפופה שלו בפרט, ושילמו על כך מחיר כבד בחיי אדם ובכלים. ב-8.10 לא יכול היה להיות בידי הכוחות התוקפים בגזרה מידע מודיעיני מעודכן לגבי פרישת הכוח המצרי שזה עתה הגיע למתחם ונפרש בו. עם זאת האקט היחיד של פרישת כוח סיור לתצפית על הגזרה בכל שלושת ימי הלחימה בגזרה היה העלאתו של כוח מפלוגת הסיור של חטיבה 500 לתצפית בצפון "מכשיר" בשלב ההתקדמות של חטיבה 112. בבוקר ה-9.10 תקפה חטיבה 421 את הגזרה ללא כל מידע מודיעיני, למעט הידיעה הכללית ש"חמוטל" תפוסה בידי האויב, ואולי גם "מכשיר". החל מבוקר ה-9.10 היה בידי צה"ל צילום אוויר של המערך המצרי במתחם, שממנו ניתן היה ללמוד בפרוטרוט כיצד ערוכה החטיבה המצרית שהחזיקה בו. צילום האוויר הזה, ואלה שנעשו בעקבותיו, בשעות אחה"צ של אותו יום ובבוקר שלמחרת, לא הגיעו לידי היחידות התוקפות, ובהמשך נשלחו שוב ושוב יחידות משתי החטיבות שפעלו בגזרה, לתקוף את אותו מערך, מבלי להבין ומבלי לדעת מה גודל הכוח המצרי המחזיק במתחם, וכיצד הוא ערוך. כפי שראינו, כל ההתקפות נכשלו. המצב לא השתנה מהותית גם בקרבות סיום המלחמה.

יש לציין שלמרות שההתקפות מתחם "חמוטל"-מכשיר" בתחילת המלחמה היו בתדירות של 2-3 ליום, במשך 3 ימים, לא נעשתה העברת מידע בין הכוחות התוקפים, לא בין שתי האוגדות וגם לא בתוך אוגדה 143, וכל אחד מהכוחות התוקפים נאלץ ללמוד בתורו ועל בשרו את המערך המצרי בגזרה. לא נעשו תחקירים לאחר הקרבות ביחידות שתקפו את המערך, באופן שהיה מאפשר לבנות תמונת מודיעין סבירה של הפרישה המצרית בפתחת "פוטון". גם במסגרת חטיבה 274, שהיתה המפקדה הממונה על התקפת גדוד 429 ב-19.10, לא נעשה תחקיר מודיעיני ולא הועמדו לרשות מפקד כוח "עצלות", שהגיע לגזרה כדי לתקוף את המתחם יומיים מאוחר יותר, שום תובנות מודיעיניות מההתקפת גדוד 429.

למעט הפעלת פלס"ר 500, שצויינה לעיל, לא היה כל ניסיון איסוף מודיעיני ע"י יחידות הסיור של הגדודים והחטיבות שלחמו בגזרה, והקמ"נים היחידתיים לא תיפקדו כלל בתחום זה. תקלה נוספת שתרמה אף היא לבלבול ולאי הבנת הזירה אצל היחידות בשטח היתה ארגון השטח במפות הקוד הצה"ליות במתחמים אליפטיים דמויי ביצים. מתחמים כמו "חמוטל" ו"מכשיר" סומנו ע"ג מפות הקוד שהוכנו ע"י אמ"ן כתוצאה מניתוח קרקע שהצד השני לא היה "מחוייב" לו. ה"ביצים" שיבשו את החשיבה הטקטית של המפקדים בניתוח השטח, ותיעלו אותם לנתח את השטח לפי ה"ביצים" המסומנות במפה. הם לא הפנימו שהצד השני ערך ניתוח שטח שונה, שממנו נגזרת פרישתו בשטח. בניגוד להיגיון הצה"לי, עיקר הכוח המצרי היה פרוש בשטח הנמוך של פתחת "פוטון", ומבחינת המערך המצרי ההיערכות במתחם "חמוטל"-צפון מכשיר", שבו היתה ערוכה חטיבה 112, היתה נפרדת לחלוטין מההיערכות במתחם דרום מכשיר" שבו היה פרוש כוח מחטיבה ממוכנת 3. אי הבנת הפרישה המצרית,

ואי הפנמת החיפוי ההדדי בין חלקי מערך "חמוטל"-צפון 'מכשיר', למרות התקפות חוזרות נמשכות על מערך זה, היוו גורם מרכזי בכישלון כל ההתקפות.

הפיקוד הקרבי בצה"ל

סוגיית הפיקוד הקרבי תיבחן להלן בשני היבטים :

1. נוהל הקרב.

2. ניהול הקרב - מקומו של המפקד בניהול הקרב.

נוהל הקרב הינו נוהל המחייב, למעשה אף מאלץ, את המפקד ומטהו לארגן את תכנית הקרב במסגרת מתודית מובנית, הכוללת הזנה של המידע המודיעיני הקיים ותיאום התכנית בין זרועות המטה השונות. מטרה מרכזית נוספת היא עדכון מפקדי יחידות המשנה בתכנית הקרב של הרמה הממונה, והבאת יחידות המשנה למכנה משותף מבצעי. שלב מרכזי בתהליך ניהול הקרב הוא אישור התכניות במפקדה הממונה, שנועד להבטיח סינכרון מלא בין כוונות המפקדה הממונה לבין תכנית הקרב של היחידה. התוצר הסופי של תהליך ניהול הקרב ביחידה היא קבוצת הפקודות, שבה מוצגת התכנית במפורט בפני מפקדי יחידות המשנה. בשלב הבא אמור תהליך ניהול הקרב לחזור על עצמו בתוך יחידת המשנה. נוהל הקרב הוא תהליך ממושך, ולפיכך מוכר בתורה גם תהליך של ניהול קרב חפוז שבו מתקצר ההליך באופן משמעותי, ובלבד שכוונת המפקד ותכניתו יובהרו למפקדי יחידות המשנה לפני היציאה לקרב (48).

בכל תרגילי ואימוני צה"ל בתקופה שבין המלחמות תורגל נוהל הקרב בכל רמה שמגדוד ומעלה, כחלק מהלקחים הנדרשים בתכנית האימונים של היחידה.

בכל מסכת קרבות "חמוטל"-מכשיר לא התקיים נוהל קרב, בכל הרמות ממפקדת פיקוד הדרום ומטה. בחלק מהאירועים בתחילת המלחמה, בדרך כלל בחטיבה 421, ובשתי ההתקפות שבסיום המלחמה, התקיים ביחידה התוקפת תדריך קצר בע"פ, ובשאר המקרים ניתנו פקודות ברשת הקשר. להלן סקירת הנוהל שהתקיים ביחס לכל אחד מהקרבות בגזרה: התקפת חטיבה 500 ב-8.10 - פקודת המח"ט ניתנה ברשת הקשר. פקודות לגדודים ברשתות הקשר הגדודיות.

התקפת חטיבה 421 ב-8.10 - תדריך קצר למג"דים ליד טנק המח"ט. פקודות לגדודים ברשתות הקשר הגדודיות.

התקפת גדוד 410 בבוקר ה-9.10 - פקודת המח"ט לחטיבה ניתנה ברשת הקשר. פקודות המג"ד ניתנו ברשת הקשר הגדודית.

התקפת חטיבה 421 ב-9.10 - תדריך קצר למג"דים ליד טנק המח"ט. פקודות לגדודים ברשתות הקשר הגדודיות.

התקפת גדוד 410 אחה"צ ב-9.10 - פקודת המח"ט לחטיבה ניתנה ברשת הקשר החטיבתית ולא נקלטה ע"י המג"ד. המג"ד קיבל פקודה לתקיפה ברשת הקשר מסגן מפקד האוגדה. פקודת המג"ד ניתנה ברשת הקשר הגדודית.

התקפת גדוד 257 ב-10.10 - תדריך קצר של המח"ט למג"ד. תדריך קצר של המג"ד למ"פים.

התקפת פלוגה ו' 409 ב-10.10 - פקודות בקשת הקשר.

התקפת גדוד 429 ב-19.10 - פקודות המפקדה הממונה (מפקדת כוח ששון וחטיבה 274) ניתנו בקשר. המג"ד קיים קבוצת פקודות קצרה לפני היציאה לקרב.

התקפת כוח "עצלות" ב-21.10 - התקיים הליך של אישור תכניות למפקד הכוח אצל המח"ט. מפקד הכוח קיים קבוצת פקודות קצרה לפני היציאה לקרב.

כתוצאה מהעדר קיום נוהל קרב בכל הרמות, יצאו רוב היחידות לקרב ללא מידע מודיעיני (למעט התקפת גדוד 257 ב-10.10), וזאת למרות שהחל מבוקר ה-9.10 אמור היה להתחיל להצטבר מידע מן השטח, לפחות כתוצאה מההיתקלויות הקודמות עם מערך 'חמוטל'- צפון 'מכשיר'. העדר נוהל קרב פגע קשות בתיאום בין יחידות המשנה בתוך היחידות התוקפות. העדר נוהל קרב בהתקפת חטיבה 500 ב-8.10 גרם לכך שכל אחד משלושת הגדודים יצא להתקפה עצמאית מבלי כל תיאום עם הגדודים השכנים. באותו יום יצאו שלושת המג"דים של חטיבה 421 מתדריך המח"ט הקצר להתקפה על מערך 'חמוטל'- צפון 'מכשיר' כשהם באי הבנה מוחלטת לגבי תכנית וכוונת המח"ט. ב-9.10 יצא גדוד 410 להתקפת אחה"צ כשהמג"ד בפועל איננו מודע לתכנית ולכוונת המח"ט (פקודות ההתקפה לגדוד, לחטיבה, וגם לאוגדה - ניתנו בקשר ע"י סגן מפקד האוגדה מבלי שהוגדרו מטרות, כוונה ויעדים מוגדרים להתקפה (49)). כיוצא מן הכלל, ב-10.10 יצא גדוד 257 להתקפה על "חמוטל" עם מידה מסויימת של מידע מודיעיני - שבחלקו נבע מניסיונו הקודם על היעד ביומיים הקרובים, וחלקו ממידע שהתחיל לטפסף מדרגי המודיעין (הידיעה שהאויב פינה את "חמוטל". הידיעה שתוך חצי שעה מהעלייה על היעד תתחיל הפגזה מצרית), אך זו הייתה התקפה מוגבלת עם מטרה מוגבלת. גם ב-19.10, לאחר שבועיים של התכתשות של יחידות פיקוד דרום עם מערך "חמוטל-מכשיר", יצא גדוד 429 להתקפה ללא מידע מודיעיני ממשי על המערך. כוח "עצלות" יצא להתקפה עם מידע שגוי לפיו "חמוטל" ריקה מאויב. המידע התבסס על דיווח מטיסה יחידה של מטוס קל בבוקר ההתקפה, אך המידע שהצטבר, או אמור היה להצטבר, במפקדת הפיקוד לעת הזאת הן מצילומי אוויר והן מתיחקור קרבות שהתנהלו על המתחם, לא עמד לרשות מפקד הכוח. כתוצאה מהעדר נוהל קרב, רוב הקרבות בגזרת 'חמוטל'- צפון 'מכשיר' היו קרבות היתקלות.

סוגייה נוספת הנוגעת לפיקוד הקרבי היא ניהול הקרב ע"י המפקדים, והיא מושפעת במידה רבה משאלת מיקומו של המפקד בקרב. ע"פ "תורת הקרב", על המפקד למקם את עצמו

בחפ"ק אשר יימצא במגע ישיר עם מפקדי יחידות המשנה (50). להלן נבדוק כיצד התבצע ניהול הקרב בקרבות "חמוטל"-מכשיר".

ברמת האוגדות :

באוגדה 143 - בשום שלב לא היה חפ"ק של מפקד האוגדה בגזרת "חמוטל"-מכשיר". הקרבות ב-9.10 נהלו ע"י סגן מפקד האוגדה מחפ"ק כשהסגן על טנק, אולם חפ"ק הסגן נותר ב"חמדיה", גם כאשר מרכז הכובד של פעילות האוגדה עבר לציר "טליסמן" בבוקר יום זה.

באוגדה 162 - גזרת "טליסמן" היתה גזרה משנית מבחינת האוגדה ובשום שלב לא היה מיקום חפ"ק מפקד האוגדה רלבנטי לפעילות חטיבה 500 בגזרה. גם סגן מפקד האוגדה שהירבה להשתמש במסוק לצורך ניידות, לא הגיע לגזרה.

בכוח ששון - מפקד הכוח היה ממוקם בקצה הנגדי של גזרת הכוח האוגדתי המאולתר, בבלוזה, שם היה מרכז הכובד של פעילות הכוח. שליטתו של תא"ל ששון באירועי גזרת "חמוטל-מכשיר" היתה באמצעות רשת הקשר.

ברמת החטיבות :

בחטיבה 500 - העדרות המח"ט מזירת לחימת החטיבה, שתוצאתה בשטח היתה חוסר שליטה מוחלט של מפקד החטיבה על התקפת חטיבתו, והתפצלותה לשלושה מאמצים גדודיים לא מתואמים שנכשלו.

בחטיבה 421 - פיקוד ישיר על הכוחות בתוך הכוחות, ע"י חפ"ק מח"ט (המח"ט על טנק). בחטיבה זו ראינו מצב הפוך, שבו עמדה קדומנית מדי של המח"ט בחזית כוחותיו מנעה ממנו שליטה על התפתחות הקרב ב"עורף" גזרת הלחימה של החטיבה (התקפת גדוד 599).

בחטיבה 14 (אירוע חילוץ אנשי מעוז "פורקן") - פיקוד ישיר על הכוחות בתוך הכוחות, ע"י חפ"ק מח"ט (המח"ט על טנק). באירוע זה אפשר לראות את צד החיסרון שבניהול קרבי כזה, כאשר טנק המח"ט הסתבך בקרב אישי ולמעשה המח"ט לא שלט בפעולה בקטע הקריטי שלה. בחטיבה 600 - חפ"ק מח"ט (המח"ט על טנק). סוגיית שליטת המח"ט פחות רלבנטית משום שגזרת "חמוטל"-מכשיר" היתה גזרה שולית ביחס למשימות חטיבה זו, ובכל עת היה מעורב בלחימה בגזרה לא יותר מגדוד אחד של החטיבה.

בחטיבה 274 - חפ"ק מח"ט (המח"ט על טנק). בהתקפת גדוד 429 ב-19.10 היה חפ"ק המח"ט בגזרת "הברגה", ושלט על הקרב באמצעות רשת הקשר. בהתקפת כוח "עצלות" ב-21.10 התמקם חפ"ק המח"ט ב"ציונה", ולמרות שלכאורה היה לו קשר עין עם היעדים, המרחק שנוצר במהלך ההתקפה בין הכוח המסתער לבין חפ"ק המח"ט לא איפשר שליטה ישירה על הכוח התוקף, ושליטת המח"ט היתה למעשה באמצעות רשת הקשר.

ברמת הגדודים - בכל ההתקפות, ללא יוצא מן הכלל, המג"דים פיקדו על הגדודים מטנק, ושלטו בקרב באופן ישיר.

סוגייה נוספת היא שאלת הסגן. בנושא זה לא היתה תורה כתובה בצה"ל, והיו גישות שונות ביחס לתפקידו ומקומו של סגן המפקד בקרב. לדעת אלוף (מיל.) בנימין עמידרור, ייעודו הנכון

של סגן המפקד הוא הרחבת יכולת השליטה האישית של המפקד. ייעוד משני, אך חשוב, הוא החלפת המפקד כאשר זה נפגע (51). בתקני היחידות של חיל השריון הוקצה לסמח"ט ולסמג"ד טנק, ובכך ניתן ביטוי לראיית הסגן כחלק מהפיקוד הקרבי של היחידה. בשלושת ימי הקרבות בגזרת "'חמוטל'-מכשיר" בתחילת המלחמה, לא היו סגנים על טנקים ברמות החטיבה והגדוד בכל היחידות שנלחמו בגזרה, למעט סמג"ד 410 שהפך במהלך קרבות ה-9.10 לממלא מקום המג"ד לאחר פציעת המג"ד. פרדוכסלית, דווקא במפקדה הממונה של הגזרה, במפקדת אוגדה 143, שבה לא היה תקן לטנק סגן, פקד סגן מפקד האוגדה על קרבות ה-9.10 מטנק. בחטיבה 274, הסמח"ט לא תיפקד מטנק. בגדוד 429, מפקד הגדוד בהתקפת ה-19.10 היה סגן מפקד הגדוד בתחילת המלחמה, שקיבל פיקוד על הגדוד לאחר נפילת המג"ד דן ספיר ב"חמוטל" ב-8.10, ולא מונה סמג"ד חדש לגדוד. מפקד כוח "עצלות" היה בעצמו סמג"ד טרי שהתמנה לתפקיד בשבוע לפני הקרב, ולא היה מתחתיו סגן.

סיוע - ארטילריה

גישת "הטנק הכול יכול", עיקרה גם את מעמדה של הארטילריה ב"תורה שבעל פה" שהתפתחה בצה"ל בין שתי המלחמות, ובהתאם לכך קיבל חיל התותחנים עדיפות משנית בתכנון ובנין הכוח ובהקצאת המשאבים של צה"ל לאחר מלחמת ששת הימים (52). סיבה מרכזית נוספת להזנחה היחסית של הארטילריה בין שתי המלחמות היתה ההסתמכות על חיל האוויר - "הארטילריה המעופפת".

עם זאת, חיל התותחנים עבר שידרוג משמעותי בתקופה שבין המלחמות, והפך מחיל שעיקר הסד"כ שלו מרגמות כבדות ותותחי שדה נגרים, לחיל שבנוי בעיקר על תותחים מתנייעים מודרניים מסוג M109 (בעלי תותח בקוטר 155 מ"מ) ו-M107 (בעלי תותח בקוטר 175 מ"מ) שניתן להמרה לקנה בקוטר 203 מ"מ), לצד תותחים מתנייעים מיושנים יותר מדגם M50 (155 מ"מ), ומרגמות כבדות מתנייעות - מכמ"ת (120 מ"מ על זחל"מים או 160 מ"מ על מרכב שרמן). במסגרת מבנה האוגדה המשוריינת הקבועה כפי שנקבע בין שתי המלחמות, הוקם אגד ארטילרי אוגדתי שכלל בדרך כלל 3 גדודי 155 מ"מ מתנייעים ושני גדודי מכמ"ת - 120 מ"מ ו-160 מ"מ (53). זה היה הרכב האגדים הארטילריים של שתי אוגדות התיגבור בחזית הדרום - 162 ו-143.

איור מס' 43 - תומ"ת M109 "רוכב"

כאמור, הקמת החטיבות המשוריינות לאחר מלחמת ששת הימים גרמה גם לויתור על האלמנטים המסייעים שהיו בגדודי החרמ"ש - מחלקות המרגמות דגם ג' (81 מ"מ) ודגם ד' (120 מ"מ). עם זאת נותרה בתקן גדוד טנקים פלגת דגם ג' (81 מ"מ) - 2 זחל"מים.

הכוח הארטילרי בשתי אוגדות התיגבור של חזית התעלה היה מורכב מגדודי מילואים. תהליך צבירת הכוח בפרוץ המלחמה היה תהליך איטי מאד, מסיבות שונות: המתנה למובילים (ובסופו של דבר ירידה לחזית על זחלים), צואר בקבוק בבסיס התחמושת בבאר שבע, תנועה על זחלים בצירים שבהם עדיפות לטנקים, כשירות נמוכה של הכלים, ועוד. כתוצאה מכל התקלות התייצבו שני האגדים הארטילריים בחזית רק לקראת סיום הלחימה ב-8.10 (באוגדה 162), ובוקר ה-9.10 (באוגדה 143), כ-24-36 שעות לאחר הגעת עיקר גופי הטנקים בשתי האוגדות. גדודי ה-155 באגד הארטילרי של אוגדה 143 (א"א 214) היו בני 9 קנים בלבד כ"א (במקום 12 קנים). תקלות כשירות גרמו לכך שבאגד 214 בין 30%-40% מהכלים לא הגיעו לחזית בימים הראשונים ללחימה (54).

כתוצאה מכך, התנהלו רוב ההתקפות על מערך **"חמוטל-מכשיר"** עם סיוע ארטילרי מינימלי. ב-8.10 לא הצליחה אש ארטילרית שהפעיל מח"ט 500 דרך מפקדת הסיוע הארטילרי של אוגדה 162, לבלום את חטיבה 112 בהתקדמותה הרגלית לתפיסת **"חמוטל"** וצפון **"מכשיר"**, ואת התחפרותה במתחם. לדברי מח"ט 500 הוא הפעיל ארטילריה גם בהתקפת כוחותיו על **"חמוטל"** שבאה לאחר מכן. בהתקפת גדוד 257 על **"חמוטל"** שבאה בהמשך להתקפת חטיבה 500, ביקש מפקד הסיוע (המס"ח) של חטיבה 421 הקצאת יחידה ארטילרית, אך לא הועמדו לרשותו יחידות אש משום שהאגד של אוגדה 143 טרם הגיע לחזית. ב-9.10, בהתקפת הבוקר של גדוד 410 על דרום **"מכשיר"** הופעלה ארטילריה. בהתקפת חטיבה 421, הפעילו המג"דים של 599 ו-257 אש ארטילרית במהלך החיפוי על התקפת גדוד 264, והפעילו אש לתכלית כאשר יצאו להסתערות. לאש שהופעלה לא היתה השפעה על מהלך הקרב. התקפת גדוד 410 אחה"צ התנהלה ללא סיוע ארטילרי.

ב-10.10 הצליחה אש ארטילרית שהפעיל מג"ד 257 לעצור לזמן מה את התקדמות גדוד 335 המצרי בחזרה לעמדותיו ב"חמוטל". מ"פ ו' 409 הפעיל ארטילריה בניסיון ההתקפה שלו על מערך צפון "מכשיר", ובהחלצתו מן הגזרה.

יש לציין כי הגדודים התוקפים לא הפעילו בשלב זה של המלחמה את הארטילריה הגדודית הקטנה שעמדה לרשותם - פלגות המרגמות המתנייעות דגמי ג' (למעט גדוד 257 בהתקפת ה-10.10).

בהתקפות המאוחרות על מתחם "חמוטל-מכשיר" היה לארטילריה תפקיד מרכזי יותר. התקפות גדוד 429 ב-19.10 וכוח "עצלות" ב-21.10 לוו באש ארטילרית שגם אם בעיני מפקדי הכוחות התוקפים נראתה לא אפקטיבית, מנקודת הראות המצרית היתה כבדה ומשמעותית, אם גם לא היה בה כדי להכריע את הקרבות. לסיכום, בשום שלב בקרבות "חמוטל-מכשיר" לא התבצע ריכוז אש ארטילרי בעצמה שעשויה היתה להביא לשינוי במצב הטקטי בשטח.

מגבלה מרכזית של הסיוע הארטילרי היתה חוסר ההתאמה של התחמושת הארטילרית לאופי הקרקע במתחם "חמוטל-מכשיר". הפגזים הארטילריים שנורו היו נוחתים ונקברים בדיונות החול, כשהרסיסים נבלעים בתוכן. הפתרון לכך היה שימוש בתחמושת רסיק אויר, שהיתה במחסור. בקרבות סיום המלחמה הפעילה הארטילריה בגזרה תחמושת רסיק אוויר, ויש להניח שלהפעלת תחמושת זו היתה תרומה נכבדה לתיאורים הדרמטיים של המ"מ המצרי, מגדוד 335 שהחזיק ב"חמוטל", על ההפגזות הקשות של סיום המלחמה. ב-22.10, בשעה שלפני הפסקת האש הראשונה, הונחתה על רכס "מכשיר" מנה של 200 פצצות רסיק אוויר ("פילון") (55).

את חשיבות הארטילריה בעיני מפקדי יחידות השריון ניתן לבחון גם דרך האמצעים שהעמידו לרשות קציני השיתוף הארטילרי שלהם. להלן הפירוט בחטיבות המילואים שלחיימתן נסקרה בעבודה זו :

בחטיבה 421

למס"ח הוקצה טנק מהיציאה מהימ"ח כחלק מהחפ"ק החטיבתי. קצין השיתוף הארטילרי (קש"א) של גדוד 599 עלה על טנק בתאריך ה-8.10 (עד אז פעל מזחל"מ).

קש"א גדוד 257 קיבל טנק בבוקר ה-9.10.

לקש"א גדוד 264 לא הוקצה טנק.

בחטיבה 600

למס"ח הוקצה טנק כחלק מהחפ"ק החטיבתי.

לקש"אים לא הוקצו טנקים.

בחטיבה 500 - לקש"אים לא הוקצו טנקים והם פעלו מזחל"מים.

בחטיבה 274 - למס"ח ולקש"אים הוקצו טנקים בתחילת המלחמה.

סיוע - חיל האוויר

חיל האוויר היה אחד משני הנדבכים שעליהם נשענה תפיסת הגנת קו התעלה למקרה של צליחה מצרית (הנדבך האחר היה הכוח הקרקעי הסדיר - אוגדה 252). הכוח הסדיר וחיל האוויר היו אמורים לבלום את הצליחה המצרית בהגנה קשיחה (כלומר - מבלי לאפשר למצרים לתפוס שטח כלשהו בסיני), ולאפשר לאוגדות המילואים לצאת להתקפת הנגד. זה היה תרחיש פרוץ המלחמה של הרמטכ"ל אלעזר, כפי שהוצג במספר הזדמנויות מאז כוננות "כחול-לבן" במאי '73 ועד ל-5.10 (!) (56). תפיסה זו התבססה על הנחת יסוד לפיה יעמדו לרשות חיל האוויר 48 שעות (במקרה של מלחמה בחזית הדרום בלבד), או 96 שעות (במקרה של מלחמה בשתי החזיתות), כדי להשיג שמיים נקיים (ע"י השמדת בסיסי טילים) ועליונות אווירית (ע"י תקיפת שדות תעופה). הנחת היסוד הניחה שתהיה התראה של לפחות 48 שעות. אולם מה במקרה הקטסטרופלי שבו לא תהיה כלל התראה, והחיל יוזעק לסייע לכוחות הקרקע לבלום צליחה מצרית מבלי שהשלים, או אף מבלי שהתחיל, את המשימות המוקדמות שלו? לדעת הרמטכ"ל גם בסיטואציה כזו היה על חיל האוויר לחלוק עם הכוח הסדיר את משימת בלימת הצליחה המצרית, על אף כל המשתמע מכך לגבי חשיפתו למערך הנ"מ המצרי הצפוף (57).

ב-6.10.73 התרחש התשריט הגרוע מכל, והרמטכ"ל וחיל האוויר נתפסו כבלתי מוכנים. הדרישות הסותרות מחיל האוויר עם פרוץ המלחמה גרמו לאנדרלמוסיה בפעילות החיל, כתוצאה מהחלטות תזזיתיות ומהסטה תדירה, כל כמה שעות, של מרכז הכובד של פעילות החיל מזירה לזירה ומאיפיון תקיפה לאיפיון תקיפה (מתקיפת סוללות טילים לתקיפת שדות תעופה, מתקיפת גשרים לסיוע בהול לכוחות הקרקע). התנהלות זו הביאה לשחיקה חמורה של מטוסי וטייסי החיל, מבלי שיהיה לאבדן הכוח אפקט תורם כלשהו לקרבות היבשה. כפועל יוצא מכל זה, בקרבות "חמוטל"-מכשיר" בשבוע הראשון של המלחמה, לא השתתפה כלל ה"ארטילריה המעופפת" - לא היה כל סיוע אווירי.

מצב זה השתנה לאחר מבצע צליחת התעלה, שבין השגיו כבר בשלביו הראשוניים היתה השמדת בסיסי טילי נ"מ מצריים ממערב לתעלה. עד ל-19.10 סולקו רוב סוללות הנ"מ שסיכנו את פעילות מטוסי חיל האוויר בגזרה המרכזית של חזית התעלה. החל ב-19.10 החלה כתישה של מתחם "מיסורי" ע"י מטוסי חיל האוויר כהכנה לכיבושו הקרקעי. בין ה-19.10-21.10 הופעלו על המערך המצרי ב"מיסורי" 166 גיחות, מתוכן 69 ב-21.10 (58). הואיל והפיקוד ראה במתחם "חמוטל-מכשיר" חלק ממערך מצרי רציף שמצפון לחווה הסינית, שתוכנן לכבוש את כולו בהתקפת לפיתה מתואמת, קשה להבין מדוע הוקצו גיחות מעטות כל כך למערך של חטיבה 112 ב"חמוטל" וצפון "מכשיר" - גיחה אחת ב-19.10 וגיחה אחת ב-21.10 - ביחס לכמות הגיחות שהושקעו ב"מיסורי". למרות שהעדויות מהצד המצרי מראה כי גם לגיחות אלה היה אפקט פסיכולוגי מרשים על הצד המצרי, מובן שלא היה בהן כדי להביא להכרעת שתי

ההתקפות על "חמוטל", כך שגם בשלב מאוחר זה של המלחמה, ה"ארטילריה המעופפת" של צה"ל לא סיפקה את הדיבידנדים שצופו ממנה, ושבשלב הזה כבר יכולה היתה לספק.

סיכום

תשע פעמים במהלך המלחמה תקפו גדודי חטיבות 274 ו-600, 421, 500 את המערך המצרי בגזרת "חמוטל"-מכשיר". כל ההתקפות נהדפו תוך גרימת אבדות רבות בנפש ובציוד ליחידות התוקפות. רוב ההתקפות נערכו בכוחות מוקטנים שלא עמדו בשום יחס לעצמת הכוח המגן ע"פ יחסי תוקף-מגן המקובלים בתורה הצבאית. רוב ההתקפות ביומיים הראשונים נערכו ע"י טנקים שהיו נטולי מקלעים - נשק הלחימה העיקרי של טנק כנגד חי"ר. רוב ההתקפות נערכו ללא סיוע חי"ר או חרמ"ש. ההתקפות הסתייעו בסיוע ארטילרי מוגבל, שלא היה בו כדי לתת מענה לעצמת הכוח המחופר במתחם המצרי, וללא סיוע אווירי. ההתקפות יצאו לדרך ללא קיום נוהל קרב, ללא מידע מודיעיני, גם כאשר מידע התחיל להצטבר בזירה, הן כתוצאה מניסיון הקרבות המוקדמים יותר, והן ממקורות כגון תצ"א או מידע מודיעיני אחר. לא הופקו לקחים תוך כדי לחימה. לא הועבר מידע לגבי המערך המצרי בין היחידות התוקפות. שוב ושוב תקפו היחידות באותו מודוס אופרנדי שנכשל ועלה בדמים פעם אחר פעם.

יוהרת שריון, פרי מלחמת ששת הימים, הביאה לשכנוע עמוק אצל מפקדי השריון הישראליים בכל הרמות, כי די בהתקפת כוח טנקים ישראלי כדי להביס כל כוח מצרי ולהפיצו לכל עבר. יוהרה זו התנפצה אל מול הצבא המצרי שבתהליך לימוד לקחים מקצועי הפיק כהלכה את לקחי יוני 1967, ניתח נכונה את נקודות התורפה שלו אל מול השריון הישראלי, ונתן להן מענה ראוי ואפקטיבי במערך חי"ר רווי אמצעי נ"ט. חטיבה 112 המצרית נערכה במערכה בתוך זמן קצר מהגעתה לגזרה, תוך התארגנות מהירה מאד להאחזות והתחפרות בקרקע, ולארגון הגנת נ"ט אפקטיבית הכוללת חיפוי הדדי בין יחידות הנ"ט והטנקים, ובין אגפי המערך. בתוך פרק זמן שלא עלה על שעה וחצי עד שעתיים, הצליחו המצרים להקים מערך הגנה שהצליח להדוף את כל התקפות הנגד הישראליות בשעות אחה"צ והערב המוקדמות של ה-8.10, ובהמשך את כל התקפות הנגד של ה-9.10-10.10, וגם את ההתקפות הנוספות של ה-19.10-21.10. החי"ר המצרי המגובה במערך נ"ט אינטנסיבי נלחם בנחישות ובאומץ מול הטנקים הישראליים המסתערים שוב ושוב, והביסם.

במוצאי ה-8 לאוקטובר הורה הרמטכ"ל לעצור את התקפות צה"ל בחזית הדרום כדי להפסיק לשחוק את יחידות השריון על המערכים המצריים שהתבססו ממזרח לתעלה. הוראה זו לא מולאה בגזרת אוגדה 143, ויחידות האוגדה יצאו למחרת לסדרת התקפות שנכשלו כולן, במחיר כבד. אילו מולאה הוראת הרמטכ"ל, היו נחסכות רוב האבדות שספג צה"ל בגזרת "חמוטל"-מכשיר". ועדת אגרנט ואחרים הגדירו את ה-8.10 כיום הקשה ביותר של מלחמת

יוה"כ, בשל ההתקפה הכושלת של אוגדה 162. ה-9.10 היה ה-8.10 של אוגדת שרון. כל אחד משני מפקדי האוגדות נזקק ל-8 לאוקטובר" שלו כדי להבין ולהפנים כי במלחמה זו מתקיימים כללי משחק חדשים לגמרי, מול אויב שהפיק לקחים ממלחמת 1967, הכין את עצמו למלחמה ונערך להתמודד עם חטיבות השריון של צה"ל. עשרה ימים חלפו ושוב נאלצו מפקדי כוח ששון וחטיבה 274 ללמוד מחדש, כאילו לא אירעו הכישלונות של תחילת המלחמה, כי לא ניתן להכריע את האויב בהתקפות שריון ביחסי כוחות לא סבירים וולא סיוע ארטילרי ואווירי הולמים.

לחימתה של חטיבה 112 נחשבה ונחשבת עד היום במצרים כלחימת גבורה, והחטיבה הונצחה כחטיבה מנצחת. זהו אף שמה - "אל-נאצר", שם שהוענק לה לאחר המלחמה. גם כותב מחקר זה, קצין ישראלי שנלחם מול חטיבה 112 ואף נפצע בקרבות מולה, ואיבד בקרבות אלה את רעיו, אינו יכול שלא להודות כי החטיבה המצרית זכתה לכינוי זה בצדק. חטיבה 112 "הרויחה" את הכינוי "המנצחת" בסדרת קרבות בהם עמדה מול ההתקפות הישראליות והדפה את כולן. עם זאת, רצף הליקויים שאיפשר לחטיבה 112 להדוף את כל ההתקפות היה כולו פרי יוהרה צבאית ישראלית וזלזול באויב, הפקת לקחים שגויה מהצלחות מלחמת ששת הימים, זניחת המרכיבים הקלאסיים של תורת הקרב ובעיקר השיתוף הבין חילי וניהול קרב ההגנה, וניהול קרבות משלב התכנון ועד שלב הביצוע תוך התעלמות מתורות ותרגולות שנלמדו ותורגלו בצה"ל במשך עשרות שנים.

מראי מקום והערות לפרק י"ב

- (1) יצחק גרינברג, **התפתחות תקציב הביטחון והרכש בשנים 1967-1973**, בתוך: **"מלחמה היום" חקרי מלחמת יום הכיפורים**, חגי גולן ושאול שי - עורכים, הוצאת מערכות, 2003, עמ' 51.
- (2) מבוטל.
- (3) מבוטל.
- (4) כולל 5 גדודי סיור אוגדתיים, ו-2 גש"פים (גש"פ - גדוד שריון פיקודי).
- (5) גרינברג, עמ' 72.
- (6) לדין בתהליכי ה"שריוניזציה" של מערך השדה של צה"ל לאחר מלחמת ששת הימים ראה: אל"מ (מיל.) בני מיכלסון, **מלחמת יום הכיפורים - המלחמה הכל שריונאית**, שריון 19, אוקטובר 2003. נדל, **בין שתי המלחמות**, עמ' 38, 193. ראה גם: אלוף (מיל.) חיים נדל, **המחשבה הצבאית של צה"ל בין מלחמת ששת הימים למלחמת יום הכיפורים (1967-1973)**, מטכ"ל/אמ"ץ/תוה"ד - מחלקת היסטוריה, ינואר 2004, עמ' 74-78. עמנואל ולד, **קללת הכלים השבורים, דמדומי העוצמה הצבאית והמדינית הישראלית (1967-1982)**, שוקן, תל אביב, 1987, עמ' 110-115. אל"מ (מיל.) יהודה וולאך, **הטנק הכול יכול - קיום בתורת השריון של צה"ל**, מערכות-276

- 276, אוק'-נוב' 1980. יואב גלבר, **התשה - המלחמה שנשכחה**, דביר, מודיעין, 2017, עמ' 253-256 ; 264.
- (7) ראה דברי האלוף ישראל טל בכנס ההבקעה, 14.5.68. מובא אצל גלבר, עמ' 263.
- (8) עדות אלוף אברהם אדן בועדת אגרנט, כרך רביעי עמ' 1437. אלוף (מיל.) עמנואל סקל, **הסדיר יבלום ? כך הוחמצה ההכרעה בסיני במלחמת יום הכיפורים**, ספריית מעריב, תל אביב 2011, עמ' 106. וראה דבריו של אלוף (מיל.) אריאל שרון בועדת אגרנט - "היה לנו חרמ"ש כפי שאנו מכירים אותו, שהוא בסך הכול חרמ"ש בטיב גרוע, וגם לא היה במה להזיז אותו בזמן המלחמה", עדות שרון בועדת אגרנט, 29.7.74, ארכיון צה"ל ומערכת הביטחון.
- (9) בנוסף לכך היה הנשק האישי של חיילי החרמ"ש, כמו של כל חיילי החי"ר בצה"ל ב-1973, נשק מיושן שלא התאים ללוחמת חי"ר מודרנית, והדבר בלט במיוחד אל מול איכותו של הנשק האישי הסובייטי שחיילי החי"ר המצרי היה מצויד בו.
- (10) נדל, המחשבה הצבאית, עמ' 274.
- (11) לדיון על הוויכוח בצה"ל על ההערכות בקו התעלה ועל תפישת המגננה בו, ראה : נדל, בין שתי המלחמות, עמ' 155-166. אדן, על שתי גדות הסואץ, עמ' 44-53. סקל, עמ' 10, 22-27, 37-38. דב תמרי, **האומה החמושה, עלייתה ושקיעתה של תופעת המילואים**, מודן-מערכות, בן שמן 2012, 384-395. לדעת תמרי למעשה לא היתה מחלוקת בין הרמטכ"ל ברלב ואלופי המטה הכללי האחרים לבין טל ושרון לגבי עצם הגישה של "אף שעל", אלא רק מחלוקת טקטית לגבי טקטיקת ההגנה הקשיחה שיש לאמץ כדי ליישמה. תמרי, עמ' 387. כך סבור גם סקל, עמ' 10, 22, 37-38, 41-43.
- (12) סקל, עמ' 56.
- (13) שם, עמ' 57.
- (14) אגרנט, כרך רביעי, עמ' 1351-1352. ראה בענין זה סקל, עמ' 23, 27, 61. נדל, המחשבה הצבאית, עמ' 84. נדל, בין שתי המלחמות, עמ' 138-140. נדל, המחשבה הצבאית, עמ' 84. אל"מ (מיל.) יעקב חסדאי, **מלחמת יום הכיפורים, הפתעה ? ניצחון ?**, מערכות 275, אוגוסט 1980, עמ' 9-10. גלבר, עמ' 263-264.
- (15) תמרי, עמ' 390-392, וכן עמ' 426. סקל, עמ' 57-58, 60.
- (16) אגרנט, כרך שלישי, עמ' 131.
- (17) שם, עמ' 133.
- (18) מבוטל.
- (19) מבוטל.
- (20) אגרנט, כרך שני, עמ' 196. גולן עמ' 71-76, 1291-1292. סקל, עמ' 67-71. נדל, המחשבה הצבאית, עמ' 129.
- (21) גולן, עמ' 74.
- (22) אגרנט, כרך ראשון, עמ' 108-109. גולן, עמ' 111-112.
- (23) עדות גולן באגרנט, 24.1.74, עמ' 03540.
- (24) מטכ"ל/אגה"ב, **תורת הקרב**, כרך א', 1964, עמ' י-יא, 4, 115.
- (25) אגרנט, כרך רביעי, עמ' 1347. וראה גם נדל, המחשבה הצבאית, עמ' 207-209. אלוף (מיל.) דורון אלמוג, **לקחי מש"י כמשבר בהתפתחות תורת הלחימה**, מערכות 354, נובמבר 1997. גלבר, עמ' 256-260.
- (26) ראה לעיל הערה 8.
- (27) מחברי ספר "תורת הקרב" הקדישו להגנה את עיקר הכרך השני של חיבורם. ראה, **תורת הקרב**, כרך ב', ספטמבר 1963, עמ' 1-98.
- (28) תורת הקרב כרך ב' עמ' 2.
- (29) ראה מקורות בהערה מס' 15 לעיל.
- (30) תורת הקרב, כרך א', עמ' 40.

31) ראה :

Jack S. Levy, **The Offensive/Defensive Balance of Military Technology**,
in : Richard K. Betts (ed.), **Conflicts after the Cold War, Arguments on Causes of War and Peace**,
Routledge, New York 2016, p. 449.

- 32) תורת הקרב, עמ' 14-15, 91, 106-101. ראה מאמרו של סא"ל מ. פלבסקי (מאיר פעיל), **גם ביום וגם בלילה**, מערכות 105, מרץ 1957.
- 33) ראה נדל, המחשבה הצבאית, עמ' 76-80.
- 34) מבוטל.
- 35) אגרנט, כך שלישי, עמ' 174. ראיונות עם מג"דים, סמג"דים, ומ"פים בגדודים 409 ו-410.
- 36) אלוף (מיל.) אברהם אדן (ברן), **צה"ל ולוחמת לילה**, מערכות 308, אפריל 1987, עמ' 4.
- 37) יצחק גרינברג, **תכנון סדר הכוחות של צה"ל בין מלחמת ששת הימים למלחמת יום הכיפורים**, בתוך : **עיונים בתקומת ישראל, מאסף לבעיות הציונות, היישוב ומדינת ישראל**, אוניברסיטת בן גוריון בנגב, כך 14, 2004, עמ' 417.
- 38) אגרנט, כך שלישי, עמ' 78. אדן, עמ' 67. תמרי, עמ' 377.
- 39) אגרנט, שם.
- 40) אגרנט, שם, עמ' 79. 81-95.
- 41) ראה אגרנט, שם.
- 42) דני אשר, **לשבור את הקונספציה**, עמ' 37-39, 78, 122, 125-127, 293-294. סא"ל אבי שי [יונה בנדמן], **מצרים לקראת מלחמת יום הכיפורים, מטרות המלחמה ותכנית המתקפה**, מערכות 250, יולי 1976, עמ' 32, 17.
- Shazly, *The Crossing*, p. 24-27, 43, 47-50.
- H. Badri, T. Magdoub & M.D. Zohdy, **The Ramadan War, 1973**, Dupuy, Virginia, 1978, pp.19-20.
- 43) אגרנט, כך ראשון, עמ' 176-178, כך רביעי, עמ' 1426-1429. תא"ל (מי.) אריה שלו, **הערכת המודיעין לקראת המלחמה**, בתוך : **משה שמש וזאב דרווי (עורכים), טראומה לאומית, מלחמת יום הכיפורים אחרי שלושים שנה ועוד מלחמה**, מכון בן גוריון לחקר ישראל והציונות, 2008. צבי לניר, **ההפתעה הבסיסית - מודיעין במשבר**, הקיבוץ המאוחד, תל אביב 1983, עמ' 49.
- 44) אגרנט, שם, עמ' 1346.
- 45) רשף, **לא נחדל**, עמ' 315. ראה לענין זה גם אגרנט, שם, עמ' 1204-1205, 1207.
- 46) אגרנט, שם, עמ' 1200. וכן גם מניסיונו האישי של המחבר.
- 47) אגרנט, שם, עמ' 1210-1211. חיל המודיעין, האחראי כיום על תחום זה, הוקם רק לאחר המלחמה וכלקח מכישלון איסוף השדה במלחמה.
- 48) תורת הקרב, כך א', עמ' 98. ראה בנושא זה הערות ועדת אגרנט, כך רביעי, 1390-1393.
- 49) לא פלא שעד היום יש מחלוקת בין סגן מפקד האוגדה למח"ט 14 מה נאמר באותה פקודה אוגדתית ברשת הקשר.
- 50) תורת הקרב, כך א', עמ' 24-25. ראה בענין זה את הערותיה של ועדת אגרנט, כך רביעי, עמ' 1269-1272, 1377-1378.
- 51) ראה : אלוף (מיל.) בנימין עמידרור, **סגן המפקד**, מערכות 238-239, ספטמבר 1974, עמ' 34-36.
- 52) גרינברג, תכנון סדר הכוחות, עמ' 420-421, 423. נדל, בין שתי מלחמות, עמ' 182, 195. גלבר, עמ' 261 ; 264-266.

- 53) דני אשר, **בנין הכוח בצה"ל לקראת המלחמה**, מערכות 447, פברואר 2013, עמ' 68-67.
- 54) אגרנט, כרך שלישי, עמ' 97, 167, 180-179, 185, 204-205.
- 55) דו"ח מס"ח 274. יומן יעקב פורת, מסו"ל מגדוד 342 (גמ"כ 120 מ"מ).
- 56) אגרנט, דו"ח שני, עמ' 229-230, 283-284, וראה גם דברי סגן הרמטכ"ל טל, שם עמ' 228.
- 57) אגרנט, שם, 231-232.
- 58) אורן, תולדות מלחמת יום הכיפורים, עמ' 474-476.